

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Vliv změny statusu na spotřebu jedince

Bc. Petra Voborová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra Sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Diplomová práce

Vliv změny statusu na spotřebu jedince

Bc. Petra Voborová

Vedoucí práce:

Mgr. Alena Pařízková Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Aleně Pařízkové Ph.D. za odborné vedení mé práce, udělení cenných rad a připomínek. Také bych ráda poděkovala všem participantům a participantkám, kteří/které se účastnili/y výzkumu a během rozhovorů mi tak poskytli/y důležité informace pro mou diplomovou práci.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 TEORETICKÁ ČÁST	4
2.1 Sociální status.....	4
2.2 Spotřeba	5
2.2.1 Teorie konzumu.....	6
2.3 Status studenta/tky a absolventa/tky VŠ.....	7
2.4 Vztah mezi spotřebou jedince a jeho statusem	11
2.5 Kapitály jedince, habitus a jejich vliv na spotřebu.....	14
2.5.1 Vztah habitu a kapitálů k statusu studenta/tky a absolventa/tky	17
2.6 Identita jedince na základě jeho statusu a spotřeby	18
2.7 Konzument a životní styl.....	21
2.8 Objekty konzumu	22
2.8.1 Bydlení a věci spojené s domácností	22
2.8.2 Strava, pití a tělo.....	24
2.8.3 Oblečení a kosmetické produkty	25
2.8.4 Volnočasové aktivity	26
2.8.5 Očekávané rozdíly u studentů/tek a absolventů/tek.....	27
3 METODOLOGIE.....	30
3.1 Design výzkumu.....	30
3.2 Kritéria pro výběr výzkumného vzorku	31
3.3 Rozhovory a jejich průběh	33

3.4 Zúčastněné pozorování	35
3.5 Charakteristiky participantů/tek kteří/é se účastnili/y výzkumu	36
3.6 Zpracování dat a jejich analýza	39
3.6.1 Přístup k datům	40
3.7 Etika	41
4 VÝSLEDKY VÝZKUMU	43
4.1 Porovnání studentů/tek a absolventů/tek VŠ	43
4.1.1 Bydlení a vybavení domácnosti	44
4.1.2 Potraviny a stravování	50
4.1.3 Oděvy a péče o tělo	58
4.1.4 Volný čas	63
4.2 Rozdíly mezi studenty/tkami filozofických fakult a technických oborů	68
4.3 Rozdíly mezi absolventy/tkami filozofických fakult a technických oborů	69
4.4 Genderové aspekty spotřeby	72
4.5 Rozdíly mezi pracujícími a nezaměstnanými absolventy/tkami	77
5 ZÁVĚR	79
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	83
7 SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	87
8 RESUMÉ	88
9 PŘÍLOHY	89

9.1 Rozhovor se studenty/tkami	89
9.2 Rozhovor s absolventy/tkami	90
9.3 Informovaný souhlas.....	91
9.4 Fotografie přípravků péče o tělo	92
9.5 Ne/zaměstnanost absolventů/tek vysokých škol	94

1 ÚVOD

Společnost bývá dnes velmi často označována jako konzumní, spotřeba jedinců se tedy stává ústředním tématem takové společnosti. Jak se stalo, že dnešní společnost je považována za konzumní a jaký je význam spotřeby pro jedince? Odpovědí je podle Baudrillarda (1988 (1970): 38), že lidé vytvářejí statky, které v nich vyvolávají pocit potřeby. Tím se tedy naše společnost stává konzumní, protože výrobou nových věcí je v nás vyvolávána falešná touha a potřeba neustále nových statků, které konzumujeme. Společnost je tedy řízena konzumem a je organizována kolem výroby a spotřeby statků.

Podobný pohled má Zygmunt Bauman (2008), ten přirovnává dnešního člověka k lovcí. Životním stylem lovce je neustálá honba za novou kořistí. Přitom ho již neuspokojuje samotná kořist. Jediné, co dokáže uspokojit lovce je vidina dalšího honu. Lovec sám se stává obětí svého stylu života, kterým je vlastně útěk. Lidé se neustále ženou za něčím novým a snaží se, aby jim ostatní neutekli, protože to by pro něj znamenalo prohru (Bauman 2008: 91-104). Hon se tedy stává náplní života lovců, nejde o to něčeho dosáhnout, ale o to vyrovnat se ostatním. Dnešní konzumní společnost je tedy závislá na lovcích. Je to jakýsi začarovaný kruh, kdy spotřeba plodí další spotřebu.

Tento konzumní stav však nepanoval ve společnosti vždy, spotřeba prošla mnoha změnami. Jednu z významných proměn spotřeby popisuje ve své práci Veblen (1994), který na příkladu zahálčivé třídy dokazuje, že se spotřeba v Evropě změnila na základě sociálního napodobování. Bohatí lidé začali dávat najevo svůj status skrze okázalou spotřebu a nižší třídy je začaly napodobovat, protože jejich životní styl považovaly za ten správný. Díky tomu začala masová spotřeba.

Zároveň jsou všechny moderní společnosti stratifikované a status jedince v nich hraje důležitou úlohu. Featherstone (1990) identifikuje provázání statusu a spotřeby ve dvou rovinách. První z nich se soustřeďuje na roli spotřeby při sociální kategorizaci. A to především

proto, že zboží má symbolickou rovinu a hodnotu. Druhá rovina není zcela rozpracovaná a zaměřuje se na sny, představy a potěšení jedince. Je zde tedy upozorňováno na to, že jedinec konzumovanými statky nedává pouze najevo své postavení ve společnosti, ale také skrze ně uspokojuje své potřeby a přání. Konzum tedy může jedinci přinášet uspokojení různého druhu.

Domnívám se, že změna spotřeby v závislosti na statusu je relevantním tématem pro dnešní společnost, která je stratifikovaná a řízena konzumem. Skrze svou spotřebu mohou lidé dávat najevo svůj status. Prostřednictvím věcí, které lidi spotřebovávají, dávají najevo své postavení ve společnosti.

Cílem této práce je zjistit zda a jak se mění spotřeba se změnou sociálního statusu. Konkrétně se zaměřím na rozdíly v pozicích studentů/tek a absolventů/tek vysokých škol. Každá z těchto pozic má svá specifika a předpokládám výraznou změnu, jež se pojí s přechodem z jedné pozice do druhé. Středem mého zájmu bude jejich každodenní spotřeba, především bydlení, potraviny, drogistické zboží a ošacení. Předpokládám, že se jejich spotřeba změní spolu se změnou jejich statusu. Hlavní otázkou tedy je, jak se mění každodenní spotřeba se změnou statusu ze studenta vysoké školy na jejího absolventa.

Tato práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První z nich je teoretická, kde se věnuji sociálnímu statusu, dále zde vymezuji problematiku spotřeby jedince a vztah mezi těmito fenomény. S těmito dvěma ústředními pojmy souvisí životní styl a identita jedince, které mohou být ovlivněny jak jeho spotřebou, tak i společenským postavením. V neposlední řadě se zde věnuji kapitálům jedince a jeho habitu, které definují nejen sociální pozici jedince, ale i jeho spotřebu. Následující kapitola se věnuje metodologickému hledisku provedeného výzkumu, jehož výsledky jsou prezentovány v části poslední. Pro výzkum bylo využito metody zúčastněného pozorování a polostrukturovaných rozhovorů. Výsledky empirické práce se nejprve zaměřují na porovnání

studentské a absolventské pozice a to konkrétně v oblastech každodenní spotřeby, kterými jsou bydlení, oblékání a péče o tělo, stravování a volný čas. Dále je věnován prostor rozdílům mezi studenty/škami filosofických a technických oborů, jež jsou následně sledovány i po přechodu do absolventské pozice. Poté se věnují genderovým aspektům spotřeby. Výsledky výzkumu jsou zakončeny odlišnostmi ve spotřebě mezi zaměstnanými a nezaměstnanými absolventy/škami.

2 TEORETICKÁ ČÁST

V této kapitole se věnuji vymezení sociálního statusu a konkrétně i statusu studenta/studentky a absolventa/absolventky, které jsou pro moji práci důležité. Je zde řešena i otázka vztahu mezi statusem jedince a jeho spotřebou a jejich vzájemným ovlivňováním. Dále se zaměřím na kapitály, které jedinec může mít a jejich vliv na jeho spotřebu. V neposlední řadě se budu věnovat teorii konzumu, která je důležitá pro pochopení lidské spotřeby. V této části se také věnuji konzumovaným statkům, životnímu stylu a identitě jedince v souvislosti s jeho spotřebou.

2.1 Sociální status

Sociální status jedince je podle Maxe Webera (1998) prestiž, kterou má jedinec nebo skupina jedinců v očích jiné skupiny nebo jedince ve společnosti. Není to tedy objektivní charakteristika založená na ekonomickém vlastnictví jedince nebo postavení v pracovní struktuře, či jiné objektivně měřitelné skutečnosti. Status je tedy podle Webera (1998) produktem lidské interakce, v níž je také ustavován. Status je svázán s životním stylem a hodnotami. Pokud člověk vyznává hodnoty a životní styl, jež jsou společností považovány za hodnotné a prestižní, je jeho sociální status vyšší a může se mu díky tomu dostávat jistých výhod. Weber uvádí, že privilegia nejsou ve společnosti rovnoměrně distribuována a je jich jen omezené množství, proto je sociální status stratifikačním mechanismem.

S novějším pojetím sociálního statusu jedince přicházejí Warren a Hauser (1996), kteří se k sociálnímu statusu vztahují jako k pojmu, jež vyjadřuje postavení jedince, rodiny nebo společenské skupiny ve společnosti a to s ohledem na jejich schopnost konzumovat nebo produkovat statky, které jsou společností považovány za hodnotné. Podle autorů může být pro socioekonomický status určujících více faktorů. Mezi nejčastěji používané faktory, které participují na tvorbě

socioekonomického statusu bývá zahrnuto vzdělání¹, zařazení do sociální třídy, příjem a bohatství².

2.2 Spotřeba

Definice spotřeby a vymezení spotřebitele se proměňovalo v čase a není jednoduché tuto definici uchopit, protože má mnoho rovin, zaměřuje se na různé oblasti a je velmi flexibilní. Pro svou práci využívám definici, s níž přichází Friedman (1994). Ten říká, že spotřeba není ve skutečnosti o materiálním základu věcí, ale o identitě. Skrze spotřebu jedinci vymezují svou identitu a svému okolí dávají najevo, kdo jsou³. Tato definice bývá kritizována, protože je jistou formou redukcionismu, ale jak uvádí Daniel Miller (2005), spotřeba je natolik širokým tématem, že všeobjímající definice není možná. Z toho vyplývá, že užší definice nám umožňuje i užší zaměření zkoumání, ačkoli se nevyhneme jisté formě redukcionismu. Friedman (1994) říká, že je nebo by měla být výpovědí o genderu, třídě, etnicitě a dalších charakteristikách jedince, jež se podílejí na tvorbě jeho identity.

Z tvrzení Friedmana vyplývá, že spotřeba není uniformní pro všechny jedince, ale je odlišná například na základě věku a genderu. Spolu s jednotlivými charakteristikami jedince se mění nejen statky, které konzumuje, ale také společenská očekávání týkající se jeho konzumu. Jiná očekávání se tedy pojí s muži a jiná s ženami. Konzum lidí je podle Douglase a Isherwoda definován jejich společností a kulturou, které společně určují vhodnost konzumovaných statků (Douglas, Isherwood 1979: 60). Dále společnost jedincům přiřazuje různé charakteristiky na základě statků, jež konzumují. Příkladem může být konzumace alkoholu,

¹ Nezahrnuje se jen stupeň dosaženého vzdělání, ale také prestiž instituce, na které bylo vzdělání získáno.

² Bohatství je měřeno skrze statky jako jsou nemovitosti, automobily nebo umělecká díla.

³ Tento fakt ve své práci zmiňuje i Russel W. Belk (2005: 59).

které se věnuje Pettigrew (2002). Autor uvádí, že od žen se očekává spíše konzumace vína než piva a pokud žena konzumuje pivo, tak její okolí vnímá jako nepatřičné, pokud má šaty a ne kalhoty a to proto, že pivo je vnímáno jako typicky mužský nápoj. V případě, že žena konzumuje pivo, tak je často vnímána jako „ne-správná“ žena.

Domnívám se, že lidé často upravují svou spotřebu a konzumované statky podle toho, jak chtějí být vnímáni a využívají tedy svůj konzum k vytvoření určitého dojmu. Spotřeba je tedy symbolická.

2.2.1 Teorie konzumu

Teorie konzumu ukazuje různé pohledy na spotřebu a přístupy k ní. Prvním pohledem je ten, který uchopuje spotřebu z ekonomického hlediska. V tomto případě se opíráme o koncepci *homo economicus*, který jedná zcela racionálně, zvažuje výdaje a zisky a snaží se uspokojit své potřeby. Tento jedinec zná všechny potřebné informace a touží po bohatství (Corrigan 2008: 19). Na tuto koncepci částečně navazuje i Jean Baudrillard, který také spojuje konzum jedinců s potřebou a uspokojením. Každý jedinec se tedy snaží o naplnění svých individuálních potřeb, které se snaží uspokojit (Baudrillard 1988: 35). Baudrillard tedy vidí konzum jako individuální dimenzi a ne sociální, na rozdíl od Douglase a Isherwooda, kteří říkají, že jedinec konzumuje statky, aby se pro něj stal svět srozumitelným, pochopitelným a mohl si v něm zachovat sociální vztahy. Statky, které jedinci konzumují, vytváří stabilní kulturní kategorie (Douglas, Isherwood 1979: 59). To znamená, že každá kultura si cení jiných statků, odlišně s nimi nakládá. Jedna konkrétní věc může mít mnoho významů v rozdílných kulturách, lidé jí přiřazují různé významy a tím dělají svůj svět smysluplným. Z této teorie vyplývá, že konzum lidí je definován jejich společností a kulturou, které společně určují vhodnost konzumovaných statků.

Dalším významným autorem, jenž se věnoval teorii konzumu je Thorstein Veblen. Veblen (1994) ve své práci rozvíjí myšlenku sociálního napodobování, kde je konzum jedinců definován statky, jež spotřebovává vyšší sociální vrstva. Tato myšlenka se vztahuje k faktu, že nižší sociální třídy napodobují ty vyšší. To, co konzumují vyšší třídy je vnímáno jako dobré a vkusné, proto se tomu nižší třídy snaží přiblížit. V momentě, kdy se nějaký fenomén rozšíří do celé společnosti, vyšší třída začne hledat nový, aby tak potvrdila svůj dobrý vkus a odlišila se od nižších vrstev. Z toho vyplývá, že se vkus a žádané statky budou neustále proměňovat. Tuto teorii demonstruje na zahálčivé třídě. Veblenovo pojetí spotřeby je tedy jedním z možných vysvětlení pro vznik konzumní společnosti a zároveň vysvětluje změny ve vkusu a to, kdo tyto změny iniciuje a říká, co vkusné je a co není. Dále nám tato teorie ukazuje, že vkus a komodity budou neustále proměňovat. Díky tomu budou lidé neustále konzumovat nové a nové statky.

2.3 Status studenta/tky a absolventa/tky VŠ

Tyto dvě pozice spolu úzce souvisejí, ale zároveň jsou velmi odlišné. Pozice studenta/tky se vyznačuje jistou mírou závislosti na rodičích. Tato závislost se týká především finančních prostředků. Student/ka zároveň většinou neustále dojíždí do bydliště rodičů nebo s nimi žije, v závislosti na vzdálenosti mezi domovem a školou. V takovém případě se většinou také spolu s rodiči stravuje a rodiče mu/jí perou prádlo. Student/ka je tedy většinou po všech stránkách zajištěný/á skrze péči rodičů. Student/ka v takovém případě tedy využívá jistých výhod ze strany svých rodičů.

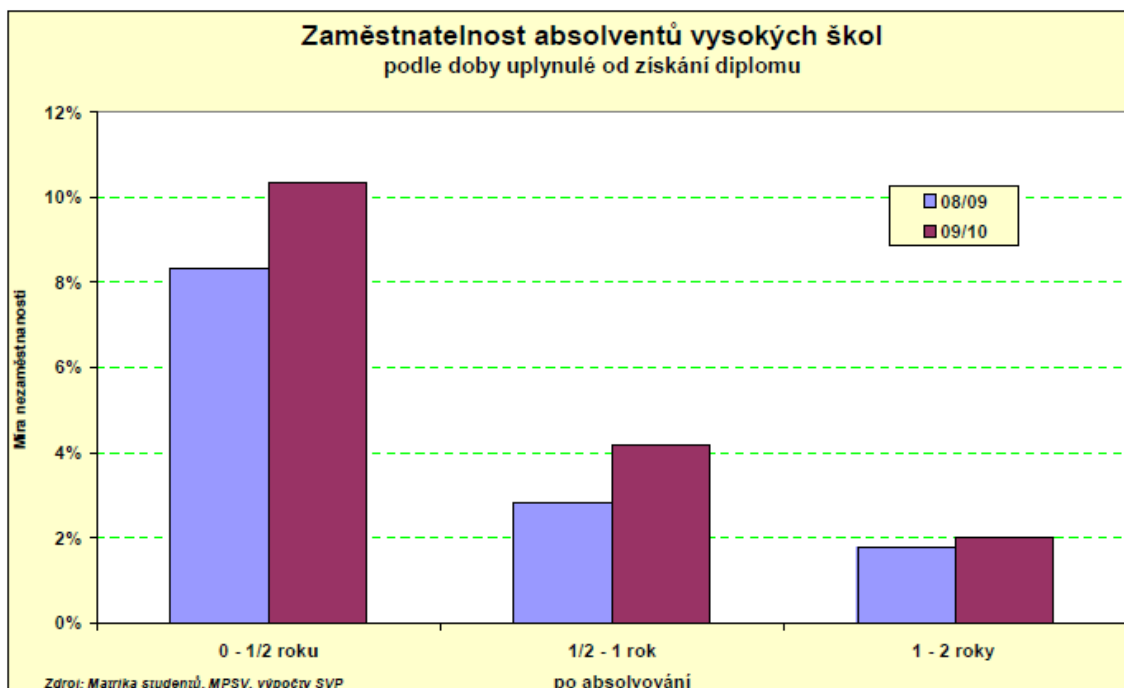
Naopak pozice absolventa/tky je specifickou fází statusu, která se vyznačuje tím, že jedinec má ukončené vzdělání a snaží se nastoupit na pracovní trh. Absolvent/ka se snaží o nalezení pracovní pozice a tím se z absolventa stát zaměstnancem/zaměstnankyní. Pokud absolvent/ka nenalezne práci v krátkém časovém období, tak se jeho status mění na

nezaměstnaného/nezaměstnanou. Nový status, kterým může být zaměstnanec/zaměstnankyně nebo nezaměstnaný/nezaměstnaná, má velký vliv na jeho identitu a také závažně ovlivňuje jeho spotřebu. Zaměstnanec/zaměstnankyně disponuje pravidelným měsíčním příjmem, který mu/jí umožňuje konzumovat statky a služby. Nezaměstnaní/é většinou nemohou spotřebovat, protože nedostávají mzdu. V případě většiny absolventů/tek je tento status ještě vyhocenější, protože většinou nemají nárok na podporu v době nezaměstnanosti. Tito lidé se tedy mohou ocitnout bez vlastních finančních prostředků. Často přetrvává finanční podpora ze strany rodičů nebo si přivydělávají prostřednictvím brigád, pokud nemají stálý finanční příjem.

Riziko nezaměstnanosti je pro absolventy/ky v důsledku nárůstu vysokoškolsky vzdělaných jedinců v populaci aktuálním problémem. Na trh práce v dnešní době vstupuje o 95% více vysokoškolských absolventů, než tomu bylo v roce 2002. Spolu se zvyšujícím se počtem absolventů narůstá problém týkající se jejich zapojení do pracovní sféry. Ve výsledku tak dochází k nárůstu jejich nezaměstnanosti⁴. Míra nezaměstnanosti se liší v závislosti na době, jež uplynula od ukončení vysoké školy (jak je patrné z grafu č. 1). Nejvyšší míra nezaměstnanosti absolventů je v prvních šesti měsících po absolvování a postupně se snižuje (Koucký, Zelenka 2010:13). Tato skutečnost se dá vysvětlit nedostatečnou informovaností o nabídkách pracovního trhu a nezkušeností s hledáním práce, která postupem času klesá.

⁴ V roce 2010 by do půl roku po ukončení studia nezaměstnaných 4,2% vysokoškolsky vzdělaných absolventů, což je nárůst o 97% oproti roku 2008.

Graf č. 1

Vstup jedince do prostředí trhu práce a riziko nezaměstnanosti jsou často silně ovlivněny studovaným oborem. Od roku 2008 dochází ke snížení uplatnitelnosti absolventů technických oborů, což je vysvětlováno poklesem průmyslu v důsledku hospodářské krize. Zároveň dochází k nárůstu celkové nezaměstnanosti populace, takže problematika se netýká pouze technických oborů. (Koucký, Zelenka 2010:13).

Studovaný obor může ovlivnit nejen míru rizika nezaměstnanosti, ale také následnou absolventskou pozici a tím částečně určovat jedincovo místo na trhu práce a jeho finanční možnosti. Nejvýraznější rozdíly předpokládám mezi studenty/tkami filosofických fakult⁵ a studenty/tkami typicky technických oborů⁶.

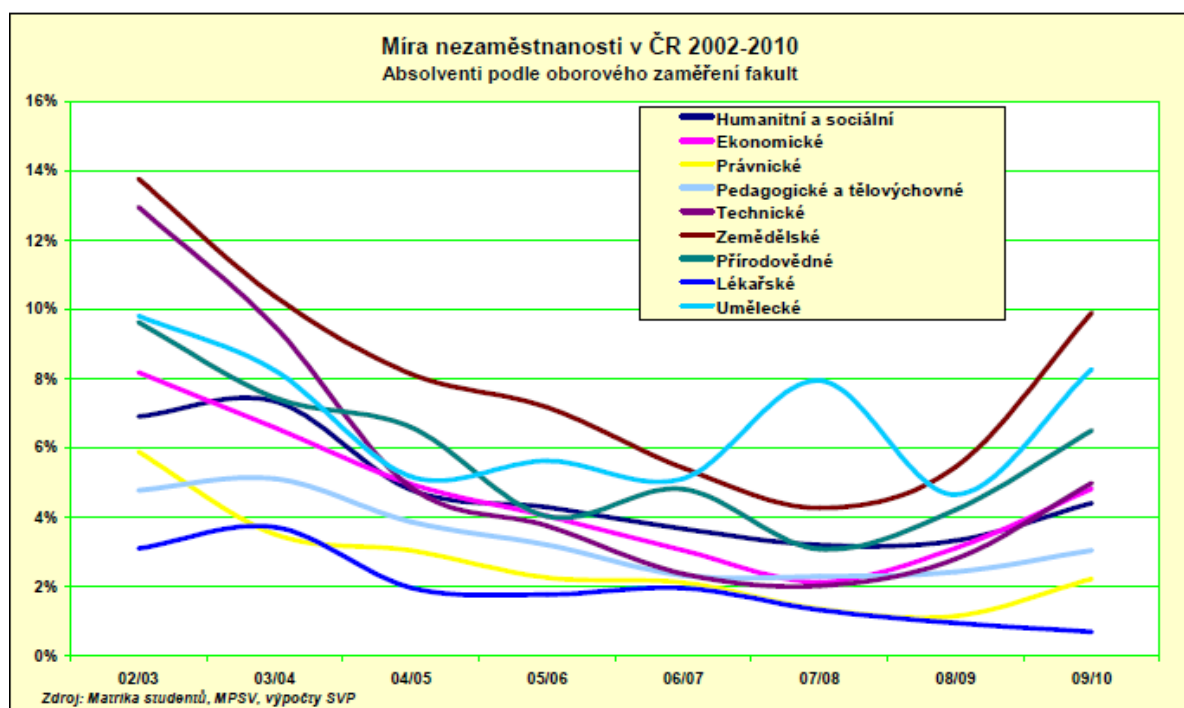
⁵ Do výzkumu byli/y zapojeni/y studenti/tky a absolventi/tky oborů sociologie, politologie, antropologie a archeologie

⁶ Do výzkumu byli/y zapojeni/y studenti/tky a absolventi/tky oborů strojírenství, aplikované vědy, informatika a kybernetika

V dnešní době bývají technické obory vnímány naopak jako prospěšné pro společnost a samotné studium je pokládáno za obtížné, a proto je více oceňováno. Navíc dochází k neustálému rozvoji oblastí trhu práce vyžadujících technické vzdělání, což zajišťuje rostoucí počet volných pracovních míst. Díky tomu by měli/y mít absolventi a absolventy tradičně technických oborů snadnější nástup na pracovní trh, protože po jejich pracovní síle je velká poptávka.

Naopak v případě absolventů a absolventek filosofických fakult bývá jejich vzdělání (a také studium) často devalvováno a v těchto oblastech trhu práce nedochází k vytváření pracovních pozic. Tato skutečnost může ztěžovat jejich zapojení na trh práce. Počáteční nezaměstnanost u absolventů filosofických fakult je nižší než je tomu u technických oborů a postupně se také snižuje. Míra nezaměstnanosti absolventů filosofických fakult je však z dlouhodobého hlediska vyšší než v případě absolventů technických oborů (viditelné v grafu č. 2).

Graf č. 2

Hodnotové zatížení studovaného oboru může ovlivňovat status jedinců, kteří daný obor vystudují. Domnívám se, že rozdílnost v hodnotě těchto studijních zaměření se může promítnout i do nástupních platů absolventů a absolventek, jež mají často vliv na jejich spotřebu. Rozdílnost v nástupních platech v závislosti na vystudovaném oboru je poměrně častým tématem článků v médiích⁷, ale relevantní data k dané problematice nejsou dostupná.

Domnívám se, že s těmito studijními obory mohou být spojené i odlišné životní hodnoty a principy, které mohou mít následný vliv na spotřebu jedinců. Předpokládám, že tento rozdíl se bude přenášet ze studentské pozice i do té absolventské. Právě proto se ve své práci zaměřím na porovnání jedinců vzdělaných v těchto dvou oborech.

2.4 Vztah mezi spotřebou jedince a jeho statusem

Vztah mezi statusem jedince a jeho spotřebou je dialektický. Existují dva argumenty, na které se v této části budu soustředit. Nejprve se zaměřím na spotřebu, která demonstruje status jedince, což je prvním argumentem. Skrze spotřebu jedinec tedy může dávat najevo svůj status, který může být jeho reálným statusem, nebo také nemusí. Prostřednictvím toho, co konzumujeme, tedy ukazujeme, kam chceme být zařazeni na společenském žebříčku nebo kam patříme.

Demonstrace statusu jedince skrze jeho spotřebu je poměrně novým fenoménem. Před druhou světovou válkou si to mohly dovolit pouze ekonomické elity. Poválečný vzestup ekonomiky nastartoval masovou produkci a soutěžení ve spotřebě samotné. Změnilo se také samotné vnímání konzumovaných statků. To, co bylo dříve klasifikováno jako touha nebo přání, se v této době stalo nutností (Paterson: 2006: 39, Fetherstone 1991: 83). Dalo by se tedy říci, že masová produkce

⁷ www.lidnes.cz; www.novinky.cz

nastartovala i masovou spotřebu. To, co měli jedni, museli mít i ostatní. Skrze konzumované statky tedy začali jedinci demonstrovat svou pozici.

Problematikou spotřeby, která je určující pro postavení jedince ve společnosti, se zabývá ve své práci Paterson (2006: 39), který zmiňuje, že konzumované statky neslouží pouze jako znaky naší sociální pozice, tedy statusu, ale především skrze ně ukazujeme naší sociální pozici ostatním konzumentům. Lidé tedy spotřebovávají nějaké statky, aby skrze ně demonstrovali svůj sociální status. Svou spotřebou se tedy jedinec vymezuje vůči ostatním.

Shields (1992: 14) však uvádí, že konzumované statky ani tak nevypovídají o našem sociálním postavení a o naší reálné pozici jako spíše o pozici, které bychom chtěli dosáhnout. Spotřebovávané statky jsou podle něj tedy vyjádřením jedincových aspirací. Jedinec neukazuje své skutečné postavení ve společnosti, ale postavení, o které usiluje a chtěl by ho dosáhnout.

Druhým argumentem je působení statusu jedince na jeho spotřebu. Status jedince umožňuje jeho konkrétní spotřebu a zároveň ji limituje. Spotřeba jedince tak může být formována na základě jeho společenského postavení, tedy prostřednictvím jeho statusu. To znamená, že jedinec konzumuje služby a statky, které jsou spojovány s jeho statutem, odpovídají mu, a tudíž jeho postavení ve společnosti potvrzují. V takovém případě konzument/ka spotřebovává na základě svého statusu, protože status jedince definuje, co by měl konzumovat.

Uvedené argumenty nemusí fungovat odděleně a nemusí platit vždy jen jeden z nich. Oba dva argumenty mohou působit zároveň a to tak, že jedinec konzumuje určité statky na základě svého statusu, který se svou spotřebou snaží vyjádřit, a to ať status skutečný nebo aspirativní. Zároveň je spotřeba jedince limitována jeho statutem. Působení mezi spotřebou a statutem tedy není jednostranné, ale oba tyto faktory na sebe působí vzájemně. Je to jakýsi cyklický proces vzájemného vlivu a spotřeby jedince.

Důležitou otázkou, jež úzce souvisí se sociálním statutem jedince a vztahuje se k této práci je vztah mezi spotřebou jedince a sociální stratifikací. Existují dva teoretické pohledy na vliv společenského postavení jedince na jeho spotřebu, jak uvádí Ben Fine (2005: 136). Prvním z nich je marxistický pohled, který říká, že společnost je rozdělena na buržoazii a dělnickou třídu, jejichž spotřeba je významným způsobem odlišná. Stratifikace na základě spotřeby tedy jen kopíruje stratifikaci společnosti, jež vznikla na základě jiných faktorů, určující je tedy třídní postavení jedince.

Druhý teoretický pohled zastává Pierre Bourdieu, který říká, že spotřeba je „*integrální součástí procesu třídní struktury*“ (Fine 2005: 136). Z toho vyplývá, že spotřeba je tedy jedním z faktorů, který napomáhá společenské stratifikaci a není pouze způsobem, jak se odlišit od jiné třídy. Dá se tedy říci, že spotřeba jedince slouží jako stratifikační faktor ve společnosti.

Ben Fine (2005: 137) ve své práci navazuje na Petera Saunderse a přichází s myšlenkou, která by se dala považovat za třetí teoretický rámec vtahující se ke vztahu spotřeby a sociální stratifikace. Fine říká, že spotřeba není daná společenskou stratifikací, ale spotřeba samotná je stratifikačním rámcem společnosti. Uvádí, že spotřeba neodráží společenské postavení jedince, ale spotřeba samotná může být použita ke stratifikaci a to jak v případě, že spotřeba jedince je konformní nebo nějakým způsobem odlišná. Z toho vyplývá, že spotřeba nemusí být daná naším společenským postavením, ale ona sama je zdrojem, který rozdělení společnosti produkuje a spolu s ním i naše postavení ve společnosti.

2.5 Kapitály jedince, habitus a jejich vliv na spotřebu

Ve všech společnostech, kde existuje rozvinutá dělba práce, se odehrává společenský život v rámci jednotlivých sociálních polí. Sociální pole je podle Pierra Bourdieuho dílčí částí sociálního prostoru, jež je do jisté míry autonomní, má vlastní zákony a strukturu. Společenský fenomén se může odehrávat mimo sociální pole, ale zároveň je možné, aby byl součástí několika polí současně. Zároveň v sociálním poli existuje systém pro distribuci jednotlivých kapitálů (Bourdieu 2010). Sociální pole je tedy prostorem, ve kterém existují objektivní vztahy mezi pozicemi. Mezi těmito pozicemi dochází k bojům, jejichž smyslem je pozměnit nebo zachovat stávající podobu daného pole (Bourdieu 1993:81).

Pozice jedince v sociálním poli závisí na tom, jaké jsou jeho kapitály. Kapitál je prostředkem ke stratifikaci v sociálním poli, jedná se tedy o mocenskou strukturu, jež zapříčiňuje nerovnoměrnou distribuci moci a uznání ve společnosti (Růžička, Vašát: 2011). Pierre Bourdieu rozlišuje čtyři druhy kapitálu, a to sociální, ekonomický, kulturní a symbolický. Podle autorů Růžičky a Vašáta (2011) není tento počet adekvátní, protože koncept kapitálu je možné vnímat mnohem obecněji. Kapitál se objevuje v různých sociálních polích a ne vždy se musí jednat o jeden ze zmíněných kapitálů. V každém sociálním poli je tedy uznáváno něco jiného a na základě toho je tvořena stratifikační struktura v daném poli⁸.

Pierre Bourdieu spojuje spotřebu jedinců s kulturním a finančním kapitálem (Bourdieu 1984). Kulturní kapitál je dispozicemi jedince nebo skupiny k získání sociálních cílů. Jeho výši určuje socializace a vzdělání (Bourdieu 1998). V případě vzdělání se nejedná pouze o jeho nejvyšší dosaženou úroveň, ale také o zaměření. Podle Lamont a Lareau však

⁸ Jako příklad autoři uvádějí akademické pole, kde může být uznáván vzdělanostní nebo rétorický kapitál jedince. Tyto kapitály však neodpovídají ani jednomu ze čtyř kapitálů, které jsou spojovány se jménem Pierra Bourdieuho (Růžička Vašát: 2011).

představuje kulturní kapitál jakási sdílená kulturní znamení, jež slouží jako nástroj sociální exkluze (Lamont, Lareau 1988). Kulturní kapitál jedince tedy z části určuje, kam bude mít ve společnosti přístup. Je jím spolu-definováno jeho postavení ve společnosti, které následně ovlivňuje jeho spotřebu. Kulturní kapitál jedince definuje, jaká místa a pozice si jedinec sám vybírá a zároveň mu jsou vnucována společností.

Na základě těchto dvou definic je možné říci, že kulturní kapitál jedince je podmíněn prostředím, ve kterém se jedinec pohybuje. Zároveň v sobě kulturní kapitál nese symbolické významy a vymezuje postavení jedince ve společnosti. Kulturní kapitál jedince je možné vnímat jako individualizovaný prostředek sociální exkluze, který je konstruován v závislosti na prostředí, ve kterém jedinec žije.

Dalším typem kapitálu, kterému se věnuje Pierre Bourdieu je kapitál sociální, který je jakousi množinou našich zdrojů, jež vyplývají z participace na institucionalizovaných vztazích a členství ve skupině (Bourdieu 1980: 2). Z toho vyplývá, že naše okolí a vztahy, jež udržujeme, jsou další formou kapitálu. Sociálnímu kapitálu se ve svých pracích věnuje i Coleman, který říká, že to jsou nejen vztahy, jimiž jedinec disponuje, ale také sociální struktura (Coleman 1988: 119). Sociální vztahy, které jedinec udržuje, definují jeho spotřebu a to především proto, že je k jejich udržování nutná symbolická nebo materiální výměna, na což ve své práci poukazuje Bourdieu (1986: 249). Udržování sociálního kapitálu tedy formuje lidskou spotřebu. Jedinec skrze konzumaci konkrétních statků udržuje vztahy s ostatními jedinci.

Další charakteristikou sociálního kapitálu je podle Colemana to, že přispívá ke kumulaci lidského kapitálu (Coleman 1988), který je podle Gerryho Beckera souborem schopností a dovedností, jimiž disponuje určitý jedinec. Podle Beckera (1993) se jedinec rozhoduje o tvorbě svého lidského kapitálu na základě porovnání výnosů a nákladů, jde tedy o teorii racionální volby. Lidský kapitál se dá zvyšovat díky vzdělání, které je nákladem. Měla by zde platit jakási přímá úměra: čím vyšší vzdělání, tím

vyšší nejen náklady, ale také výnosy (Becker 1993). Z toho tedy vyplývá předpokládaný vztah přímé úměry – čím vyšší lidský kapitál, tím vyšší mzda a s ní spojená pozice.

Symbolický kapitál v sobě snoubí všechny ostatní kapitály, jimiž jedinec disponuje a to tím způsobem, jakým je nazírají ostatní členové společnosti. Pro symbolický kapitál je důležité uznání a víra v určité hodnoty (Bourdieu 1998). Dalo by se tedy říci, že symbolický kapitál je to, jak nás vnímají jedinci, co je arbitrárně spojováno s naším kulturním, sociálním, ekonomickým a lidským kapitálem. Například náš sociální status v sobě má nějaké zakotvené symbolické konotace, které jsou součástí symbolického kapitálu.

Se symbolickým kapitálem a jeho konotacemi souvisí impression management, neboli management dojmu, tedy to jak na ostatní působíme, chceme působit a to jak chceme být vnímáni. K vytváření dojmu používáme rekvizity (Goffman 1999), které jsou důsledkem naší spotřeby. Zboží, které spotřebováváme, nám pomáhá vytvářet náš impression management a tím ustavovat náš sociální status. Díky rekvizitám můžeme vytvářet i jiný dojem, než je náš odpovídající status. Se změnou statusu se často pojí i změna dojmu, který chceme vytvářet, mění se tedy náš impression management a rekvizity, které používáme. Z toho usuzuji, že se změnou statusu se mění i spotřeba jedince.

Ve společnosti existují různé kombinace těchto kapitálů (Corrigan 2008: 26), neznamena to tedy, že pokud má člověk vysoký jeden kapitál, má automaticky vysoký i ten druhý. Mezi kapitály, které může jedinec mít, tedy nemusí platit vztah přímé úměry.

Na spotřebu jedince působí mnoho faktorů, které jsou úzce spojeny s kapitály, které jedinec má. Jedním z těchto faktorů je habitus jedince. Habitus je souborem individuálních předpokladů, které člověka vedou k určitému způsobu jednání, vnímání a smýšlení (Bourdieu 1998: 49). Tyto předpoklady nejsou kolektivní, ale jsou ovlivněny prostředím a strukturami, které jedince obklopují. Habitus není trvalý, ale neustále se

mění v závislosti na pozici, kterou jedinec ve společnosti zastává. Jedinec si očekávání se svou pozicí postupně internalizuje a sžívá se s nimi, stávají se pro něj přirozenými. Habitus je tedy možné vnímat jako zvnitřnělou sociální pozici jedince (Bourdieu 1998). Habitus je úzce spojen s tím, jak člověk jedná a myslí, což ovlivňuje to, co jedinec konzumuje, jak často, v jakém množství a kvalitě. Se změnou sociální pozice dochází ke změnám v habitu jedince, tudíž se domnívám, že dojde i ke změnám v jeho spotřebě.

2.5.1 Vztah habitu a kapitálů k statusu studenta/tky a absolventa/tky

Předpokládám, že kapitály a habitus varují na základě jedincovy sociální pozice, tedy statusu studenta/tky a absolventa/tky, ale také je variabilita závislá na studovaném oboru. Odlišnosti v kulturním kapitálu vyplývají z rozdílů obou oborů, neboť ty kladou důraz na jiné hodnoty, způsob uvažování a celkově nabízejí jedinci odlišný background, což se promítá do habitu jedince, který má vliv na jeho spotřebu.

U vysokoškolsky vzdělaných jedinců předpokládám podobně specifické vztahové uspořádání sociálního kapitálu a to díky stejnému stupni dosaženého vzdělání, ale zároveň se domnívám, že se bude jejich sociální kapitál lišit v závislosti na zaměření jejich studia, tedy na studovaném oboru. Tuto odlišnost předpokládám především ve skladbě sociálního kapitálu, která může vzniknout díky odlišným sociálním sítím, protože technicky a humanitně vzdělaní jedinci se potkávají s jinými lidmi, možná odlišně tráví volný čas, vyučují je jiní lidé, pracují na různých pozicích a často i v jiných firmách. Všechny tyto faktory mohou přispět k odlišnostem v sociálním kapitálu jedince. Z toho předpokladu vyplývá, že některé prvky spotřeby budou jedincům jako vysokoškolským studentům/studentkám a následně absolventům/absolventkám podobné, ale jiné se budou lišit a to v závislosti na jejich studijním zaměření.

Jak již bylo řečeno, výše lidského kapitálu se odvíjí od dosaženého vzdělání. Domnívám se tedy, že vysoký lidský kapitál vysokoškolsky vzdělaných lidí má vliv na jejich spotřebu. A to především proto, že lidský kapitál by měl určovat jedincovu pozici v zaměstnání a výši jeho mzdy, což jsou dva aspekty, které mohou výrazně ovlivnit, co lidé konzumují. Obecně by mělo platit, čím vyšší lidský kapitál jedinec má, tím vyšší by měl být jeho plat. Výše mzdy může být jedním z faktorů, jenž se podílí na formování spotřeby a tím ovlivňuje konzumované statky. Pokud má jedinec vysoký plat, dá se předpokládat, že má vyšší spotřebu a konzumuje jiné statky než jedinci s nižším platem, kteří zastávají nižší pozice na základě svého nižšího lidského kapitálu.

Lidský kapitál jedince se formuje i v souvislosti s oborem, ve kterém se vzdělává. Nezáleží tedy jen na stupni dosaženého vzdělání, ale také na jeho zaměření. To ovlivňuje nejen lidský kapitál jedince, ale také jeho sociální kapitál a následně i kapitál symbolický, protože se studovaným oborem se pojí jisté konotace. Z toho vyplývá, že různé studijní obory jsou společností také odlišně oceňovány, což se promítá i do nastavení trhu práce, které má dopady na spotřebu jedince. Spotřeba je tedy ovlivňována nejen kapitály, které jedinec má, ale především jeho studijním zaměřením, protože to ovlivňuje a definuje podobu všech kapitálů jedince.

2.6 Identita jedince na základě jeho statusu a spotřeby

Identitu je možné definovat jako jedincovo „já“, které v sobě zahrnuje hodnoty, v něž jedinec věří a je silně ovlivněno jeho okolím (Jandourek 2001: 104). Identita jedince bývá také nahlížena jako sociálně konstruovaná a jedinci jí ustavují prostřednictvím každodenní interakce s ostatními (Turner 2006: 278). Z toho, že je identita jedince ustavovaná skrze každodenní interakci, vyplývá nestabilita identity jako takové. Identita tedy není stálá, dochází k její neustálé rekonstrukci nebo dokonce k vytvoření identity nové (Coté, Levine 2002: 59–60). Jedinec

svou identitu tedy neustále ustavuje a rekonstruuje a to v interakci s ostatními jedinci, kteří jsou příslušníky členských nebo nečlenských skupin, s nimiž se jedinec ztotožňuje nebo se vůči nim vymezuje, k čemuž využívá právě svou spotřebu. Spotřeba jedince se tedy podílí na konstrukci jeho identity, protože jejím prostřednictvím ukazuje, kdo je a kdo není.

Na druhou stranu moderní společnost je charakterizována individualizací a s tím je spojená i individualizovaná spotřeba. Podle spotřeby již často nelze jedince zařadit do konkrétní sociální skupiny, protože její hranice se stávají stále více rozostřené. Ale často nám konzum jedince odkrývá jeho příslušnost k nějaké zájmové skupině (Bocock 1993, Jameson 1995). Konzumace tedy stále může být ukazatelem jedincovy pozice a to díky tomu, že je ovlivněna jeho vkusem, který se často pojí právě se skupinou, k níž si zvolil příslušnost. Vкус jedince je tedy podmíněn jeho habitem, který určuje jeho preference a s nimi související příslušnost ke skupině, jež poukazuje na postavení jedince ve společnosti. Z toho vyplývá, že ačkoli je spotřeba individualizovaná, tak stále může demonstrovat pozici jedince.

Pomocí spotřeby symbolických statků budujeme naší osobní i sociální identitu (Paterson 2006:55). Jedinec svou identitu tedy ustavuje skrze svou spotřebu, která je silně ovlivněna jeho životním stylem a členstvím v nějaké skupině.

Životní styl může být definován jako soubor individuálních znaků, jež definují určitou sociální skupinu. Těmito znaky se daná skupina vymezuje vůči ostatním skupinám. Životní styly se vůči sobě vymezují odlišnou konzumací statků⁹ a kultury¹⁰ (Paterson 2006: 41). Díky tomu, že se životním stylem vymezujeme vůči ostatním, dochází k posunu od materiálního pojetí konzumu k symbolickému (Baudrillard 1988). Dáváme

⁹ Jídlo, ošacení, vybavení domu...

¹⁰ Hudba, film, umění...

tedy symbolickým způsobem najevo svou pozici ve společnosti a zároveň se vymezujeme vůči ostatním jedincům nebo skupinám.

Můžeme říci, že lidé si tedy vybírají z celé řady statků a vybírají si takové zboží, jež se nějak odlišuje od toho ostatního. Zvolený produkt musí být nějak osobitý, protože odráží náš vkus, skrze který projevujeme svůj původ, třídu, ale také naší kulturní identitu. Náš vkus je utvářen v průběhu socializace a primárně je ovlivněn naší rodinou (Paterson 2006: 37). Paterson (2006) náš vkus, tedy to jaké, produkty si vybíráme, spojuje s životním stylem.

Spotřeba jedince tedy prošla určitými změnami a dnes je charakteristická svou individualizovaností, ale stále je možné jejím prostřednictvím odhalit jedincovo členství v nějaké skupině. Spotřeba slouží jako prostředek k definování členských a nečlenských skupin, jedinec skrze ni konstruuje kategorie „my“ a „oni“. Pomocí spotřeby se jedinec vymezuje a konstruuje tak svou vlastní identitu. To potvrzuje ve své práci i Paterson (2006: 142). Příslušnost k nějaké skupině jedinec demonstruje právě skrze spotřebu konkrétních statků¹¹.

Vztahu mezi spotřebou jedince a jeho statusem se ve své práci věnuje Russell Belk (2005: 59). Spotřeba podle něj nese symbolické významy. Statky, které konzumujeme, tedy dáváme najevo svůj status a vymezujeme se vůči druhým. Skrze spotřebu tedy konstruuje svou identitu. Významná není jen spotřeba konkrétního zboží, ale je důležité jí vnímat jako celek. Spotřeba totiž vytváří spotřební konstelace, které utvářejí a definují různé životní styly. Spotřeba tedy opět slouží jako nástroj vymezování se.

¹¹ Patersona uvádí typologii konzumentů, kdy první typ vyjadřuje prostřednictvím spotřeby svou identitu. Druhý typ konzumenta není racionálně uvažující jedinec. Tento spotřebitel je silně ovlivněn reklamou a masovými médii, která ho nabádají ke koupi nějakých věcí a on to činí, protože je zmanipulovaný. Takový spotřebitel tedy nevybírá konzumované statky a nesnaží se jimi vyjádřit své preference, pouze se snaží neustále konzumovat statky, jež mu jsou předkládány a prezentovány médii (Paterson 2006: 142).

Pro identitu jedince není důležitá pouze příslušnost ke skupině, ale také jeho vlastní individualita. Na první pohled by se mohlo zdát, že spotřeba a jedinečnost jsou svými protiklady, ale Paterson (2006) a Miller (2005: 22-24) ukazují, jak skrze ni jedinci vyjadřují svou osobitost a tedy i jedinečnost. Spotřeba se stává prvkem, jenž utváří jedincovu výjimečnost. Se spotřebou je také spojené vlastnictví a majetek. Podle Belka (2005: 59) je vlastnictví a majetek v konzumní společnosti především způsob k sebevyjádření a sebeurčení. Belkovy myšlenky se dají shrnout heslem „*Jste to, co vlastníte*“ (Belk 2005: 59).

2.7 Konzument a životní styl

Bourdieu (1984: 173) říká, že statky, po kterých toužíme a které konzumujeme, nejsou definovány pouze naším příjmem, ale zejména naším habitem. Podle Bourdieuho je celý sociální svět strukturován skrze habitus. Z toho vyplývá, že věci, které spotřebováváme, nejsou přímým důsledkem naší sociální třídy, ale jsou výsledkem socializace a způsobu života, tedy naším habitem. Životný styl je podle něj systematicky produkován právě habitem jedince, protože ten ovlivňuje, jaké statky budeme spotřebovávat a ty následně utváří náš životní styl.

Životní styl je nejen souborem konzumovaných statků, jež si jedinec vybírá na základě svého habitu, ale životní styl se projevuje i na těle daného jedince, je tedy inkorporovaný. Sociální postavení a prostředí, ve kterém jedinec žije, ovlivňuje jeho chůzi, postoj, ale také tvar těla. Efekt konzumovaných potravin, pohyby a chůze, zdraví a krása lidského těla jsou ovlivňovány kulturními faktory, sociálním zařazením jedince a především jeho habitem (Paterson 2006: 47). Autor tedy ukazuje, že naše třída a habitus mají vliv i na naše tělo, tedy to jak vypadáme, ale i to, jak se pohybujeme, jaká gesta používáme. To vše je ovlivněné naším kulturním ideálem, který má vliv i na to, jaké potraviny konzumujeme a ty následně ovlivňují naše tělo, jeho zdraví a vzhled. Naše spotřeba tedy ovlivňuje naše fyzické vzezření a projevy.

Paterson (2006: 49) v návaznosti na Bourdieuho říká, že životní styl člověka není ovlivněn jen jeho sociální třídou, ale je především odrazem jedincovy identity a jejích změn. Životní styl je podle Patersona (2006) mnohem volnější kategorií, než jak o ní hovoří Bourdieu v souvislosti se sociální třídou nebo sociálními skupinami. Podle Patersona je životní styl utvářen skrze komodity, jež každý den konzumujeme.

2.8 Objekty konzumu

V této kapitole se věnuji objektům každodenní spotřeby jedince a to především proto, že v empirické části se zabývám jejich případnou změnou související s přechodem ze studentského statusu na absolventský. Zároveň je důležité vymezit, co všechno může být vnímáno jako předmět spotřeby. V dnešní konzumní společnosti se objektem spotřeby, tedy komoditou, stávají všechny věci, jež nás obklopují. Příkladem těchto komodit může být bydlení, strava, ošacení, kosmetické produkty, ale i lidské tělo a volný čas. Podle Bourdieuho (1984) náš vkus a tedy zboží, které si vybíráme, je v podstatě definován naší potřebou odlišit se od ostatních. Zároveň ho definuje naše sociální třída a sociální okolí. Bourdieu klade důraz na vliv habitů při volbě konzumovaných statků.

2.8.1 Bydlení a věci spojené s domácností

Dnešní chápání domova je odlišné od toho, které panovalo ve společnosti před velkou průmyslovou revolucí, jež proběhla na počátku 19. století. Jak uvádí autor Peter Corrigan (2008: 96), předtím nebyla oddělena soukromá a domácí sféra, protože pracovní činnost probíhala v místě bydlení. Díky oddělení těchto dvou sfér dochází k budování domova a jeho příjemné atmosféry, jež se pojí s krásou a je místem psychického i fyzického blahobytu (Corrigan 2008: 96). Na základě toho

usuzují, že vytvoření této domácí a příjemné atmosféry se stává součástí spotřeby, protože lidé se obklopují věcmi, jež jim pomohou docílit požadovaného efektu. Domov se stává domovem na základě konzumace statků, které člověku přinášejí uspokojení a vyvolávají pocity, jež jsou s domovem spojovány, tedy bezpečí, pohodlí a navozují pocit intimity.

V případě absolventů/tek se očekává osamostatnění od rodičů a s tím spojené budování vlastního domova, jež se pojí s mnoha investicemi. Některé z nich mohou být nezbytně nutné pro udržení životního standardu jedince¹², jiné se týkají vytvoření příjemného prostředí¹³. Díky tomu dům/byt přestává být jen přístřeškem, ale stává se domovem¹⁴, jak uvádí Corrigan (2008: 98). Přejít z pozice studenta/ky do pozice absolventské s sebou nese očekávanou změnu spotřeby, jež se váže právě na změny v bytové situaci těchto jedinců. Zařizování nového obydlí je spojené se zvyšující se spotřebou jedince.

Zároveň jedinec může dávat najevo svůj status skrze to, kde bydlí. O jeho statusu může vypovídat nejen forma bydlení, ale i lokalita, ve které se jeho domov nachází. Z toho usuzují, že volba lokality a formy bydlení bude korespondovat se statusem jedince. Lokalita však může být zvolena pouze na základě praktického hlediska, kterým může být například dojezdnost na pracoviště. Dále o statusu jedince může vypovídat vybavení jeho domácnosti, jež může jedinec používat jako statusotvorné rekvizity. Takovou rekvizitou může být i byt/dům samotný. Z toho usuzují, že jedinec demonstruje svůj status prostřednictvím spotřeby, jež se váže na jeho domov.

Corrigan (2008: 98-101) ve své práci uvádí, že správný domov je ten, který je čistý. To demonstruje na bílé barvě lednic, která značí hygienickou čistotu a zároveň je kontrastní s nečistotami, jež jsou na ní

¹² Nábytek, spotřebiče, jak uvádí Corrigan (2008: 112)

¹³ Různé dekorace, umělecké předměty, jak uvádí Corrigan (2008: 112)

¹⁴ Dům a domov se stávají odlišnými pojmy

dobře viditelné. Z toho vyplývá, že není důležité si domov pouze vybudovat, ale zcela zásadní je ho také udržovat. S údržbou domova se pojí další spotřebovávané statky¹⁵. Tím pádem se dá říci, že s osamostatněním se jedince a pořízením si vlastního (myšleno nezávislého na rodičích) bydlení, se zvyšuje spotřeba jedince, protože jedinec musí své bydlení spravovat a udržovat. Stav jeho obydlí má také vypovídající hodnotu pro jeho status.

2.8.2 Strava, pití a tělo

Peter Corrigan (2008: 115-131) ve své práci ukazuje, že dříve bylo dostatečné množství stravy dostupné pouze jedincům z majetnějších vrstev, ale dnes žijí západní společnosti v době potravního dostatku. Status jedince se tedy v konzumaci jídla ukazoval skrze to, kolik potravy si mohl dovolit. Díky tomu, že se situace změnila, lidé západních společností dnes žijí v době, kdy status jedince není odvoditelný od množství stravy, kterou si může dovolit, ale spíše od kvality konzumovaných potravin.

Jedinec tedy může svůj status demonstrovat na základě konzumace zdravé, kvalitní stravy, která bývá dražší, než ta nekvalitní a často i nezdravá. Konzumace zdravé stravy se může pojit i se zdravým životním stylem. Jedinec se tedy snaží žít zdravě¹⁶, jak je mu dnes často předkládáno jako ideální, preferovaný, uznávaný a oceňovaný způsob života. Jedinci, kteří vedou tento preferovaný způsob života, mohou mít ve společnosti vyšší status a zároveň tento způsob života zásadně ovlivňuje jejich spotřebu.

Všechny tyto aspekty mají vliv na lidské tělo. Nový obraz těla, který se stal ideálem je spojen s hollywoodským filmem. Lidé začali

¹⁵ Čistící prostředky a další drogistické zboží.

¹⁶ Konzumace vhodných potravin, dodržování pitného režimu a pohybové aktivity.

napodobovat, co viděli ve filmech. Tento fenomén se rozšířil na globální úrovni (Corrigan 2008: 157). Díky tomu lidé začali soudit ostatní, jestli je jejich tělo a péče o něj v souladu s předkládaným ideálem. Lidem bylo předkládáno, co je správné a co není. Tělo, které nenaplněovalo ideální představy, bylo považované za důkaz morální lenosti a morálního selhání (Fetherstone 1991:183, 186). V dnešní konzumní společnosti se tělo stává důležitým pouze na základě svého vzhledu. A na základě vzhledu těla jsou jedincům přisuzovány charakterové vlastnosti, jako je morálnost. Tělo se tedy stává komoditou a přizpůsobuje se společenským očekáváním (Corrigan 2008: 157-160). Skrze tuto komoditu dáváme najevo svému okolí, jak by nás mělo vnímat. Tělo je tedy součástí našeho impression managementu a stává se rekvizitou¹⁷. Dalo by se tedy říci, že naše tělo je nástrojem skrze, který uskutečňujeme svou spotřebu, ale zároveň se samo stává zbožím a předmětem konzumu.

2.8.3 Oblečení a kosmetické produkty

S lidským ideálem těla jsou úzce spojeny další rekvizity, jež mohou být statusotvorné. Jedná se o ošacení, obutí a o kosmetické produkty. Dříve bylo zcela jednoznačně odvoditelné na základě ošacení, do jaké společenské vrstvy člověk patří, jak uvádí Sennett (1978). S rozvojem buržoazní kultury a průmyslu začalo být oblečení chápáno spíše jako výpověď o povaze člověka a jeho profesi, než o tom z jaké vrstvy pochází. Díky tomu se lidé začali oblékat velmi podobně, aby nemohli být souzeni podle svého zevnějšku.

S příchodem individualizace a konzumní společnosti se oblečení stává prostředkem k vyjádření jedinečnosti a osobitosti svého nositele. Zároveň se ošacení stává zdrojem radosti. Ačkoli je oblečení prostředkem k vyjádření individuality jedince, tak stále podléhá konformním vzorcům. Jedinec se na jednu stranu snaží vymezit vůči

¹⁷ Rekvizitou ve smyslu Ervinga Goffmana (1999).

ostatním, ale zároveň se drží jistých standardů v oblékání, čímž se stává konformním. Podle Veblena (1994) je oblečení prostředkem k vyjádření bohatství a jedincovy odlišnosti od ostatních. Ošacení tedy není používáno jen jako prostředek k ochraně lidského těla před vnějšími vlivy, ale především je to způsob, jak ukázat, co si můžeme dovolit. Oblečení je tedy chápáno jako prostředek, jímž dáváme najevo svou pozici ve společnosti, tedy náš status. Zároveň se s určitými pozicemi pojí konotace vhodnosti a nevhodnosti jistých oděvů nebo dokonce předepsaný dress code. Tyto aspekty mohou mít vliv na změnu jedincova stylu oblékání, čímž se podílejí na změně jeho spotřeby.

2.8.4 Volnočasové aktivity

Spotřeba bývá často redukována pouze na materiální objekty. Colin Campbell (2005: 114-115) ve své práci upozorňuje na fakt, že spotřeba často může být spojena i s nějakou aktivitou. Moderní pojetí spotřeby je podle něj spojeno především s uspokojením a to nejen nějakých potřeb. Spotřeba může být pro jedince zdrojem zábavy a tím ho tedy uspokojovat. Skrze spotřebu jedinec komunikuje se svým prostředím a vyjednává si v něm svou pozici.

Spotřeba tedy nemusí být omezena pouze na materiální spotřebu, ale může být spojena s aktivitami a zážitky. Spotřeba se pro jedince stává prostředkem k dosažení prožitků. Zároveň jedinec spotřebovává a prožívá skrze své fyzické tělo. Spotřeba se tedy pro jedince stává vtělenou. Campbell (2005: 114-115) tuto fyzickou dimenzi spotřeby spojuje především s cestováním, které se v dnešní společnosti stává výraznou komoditou. Lidé skrze cestování dávají najevo, co si mohou nebo nemohou dovolit a tím vymezují svůj status ve společnosti.

Cestování a ostatní aktivity jsou jedním z možných způsobů, jak lidé mohou trávit svůj volný čas. Díky tomu se volný čas sám o sobě stává konzumovaným objektem. Zároveň je volnočasovým aktivitám

přisuzovaná různá hodnota, nejsou tedy hodnotově neutrální. Hodnota volnočasových aktivit může být spojena s pojmy vyšší a nižší kultura (Eco 1995: 27). To znamená, že některé aktivity jsou společností oceňovány více než jiné a stávají se tedy součástí vyšší kultury. Naopak aktivity, jež jsou vnímány jako méně hodnotné, se řadí do kultury nižší. Stejně jako cestování i naše volnočasové aktivity vypovídají nejen o tom, co si můžeme nebo nemůžeme dovolit, ale také vypovídají o našem osobním zaměření a vkusu. Čímž konstruují náš status. Nebo naopak si jedinci mohou volit takové aktivity, jež jsou spojené s jeho postavením a tím ho potvrzovat. Zároveň mohou být volnočasové aktivity formou jedincových rekvizit, jež slouží k vytvoření dojmu¹⁸.

2.8.5 Očekávané rozdíly u studentů/tek a absolventů/tek

V průběhu studia, tedy před očekávaným zapojením jedince na trh práce, může být spotřeba jedince nižší než po vstupu na trh práce, protože jako student má omezené prostředky a je závislý na finanční podpoře rodičů nebo na příjmech z brigád. S nástupem na trh práce se pojí očekávané zvýšení příjmů a tím pádem může dojít i k nárůstu spotřeby nebo k jejím změnám.

Pozice absolventa/tky se od studentského postavení liší a to především v očekáváních, jež se s touto pozicí pojí. Od absolventa se očekává nezávislost a zapojení na trh práce. Čeká se tedy celkové osamostatnění od rodičů a to nejen po finanční stránce. Také se očekává, že se odstěhuje od rodičů a již nebude požívat všech výhod, jež z tohoto způsobu bydlení plynou. To však nemusí vždy platit. Dnešní absolventi/tky velmi často zůstávají bydlet se svými rodiči. Díky tomu mohou dále využívat zmíněné výhody, které jim jsou poskytovány během doby studia, využívají takzvaný „mama servis“ nebo „mama hotel“. Na

¹⁸ Goffman (1999)

tuto situaci upozorňuje Eurostat¹⁹ ve své studii z roku 2009, jež se věnuje mladým Evropanům a Evropankám. Z této studie vyplývá, že stále více mladých jedinců zůstává bydlet se svými rodiči i po ukončení studia. Zároveň je tato situace genderovaná, protože ženy opouštějí domov rodičů průměrně o dva roky dříve než muži.

S přechodem k absolventskému stavu se často pojí problémy spojené s bydlením. Jak již bylo zmíněno, někteří jedinci nadále bydlí s rodiči i po ukončení studia. Jiní se musí stěhovat kvůli práci a hledat tak vlastní bydlení, se kterým se pojí jisté finanční výdaje. Díky tomu mohou někteří jedinci zvolit bydlení ve společném bytě, kde mají několik spolubydlících, s nimiž se dělí o provozní náklady bytu. Bydlení je významnou položkou ve spotřebě jedince. Jeho finanční možnosti definují jeho možnosti v bydlení. Zároveň výdaje za bydlení mohou ovlivňovat všechny ostatní složky jedincovy spotřeby. Pokud jsou tedy náklady na bydlení příliš vysoké, tak si jedinec nemůže dovolit konzumovat některé další statky, které by mu byly přístupné v případě nižších výdajů za bydlení.

Dále se s přechodem ze studentské do absolventské pozice pojí předpokládaná změna šatníku a to především proto, že absolvent často zastává pozici, se kterou se pojí specifický dress code, jenž může být spojen také s různými událostmi, do kterých se absolvent/ka může zapojovat na rozdíl od studenta/tky. Můžeme říci, že člověku je určeno, jak je vhodné se v jeho pozici nebo v dané situaci oblékat a pokud to nerespektuje, tak je společností sankcionován. Díky zapojení absolventů a absolventek na pracovní trh, dochází ke změně jejich pozice, jež může být spojena s určitými standardy v oblékání. Předpokládám, že v některých případech může být jedinec nucen pořídit si nové a vhodné ošacení, čímž se zvyšuje jeho spotřeba v této konkrétní oblasti. Jedinec v takovém případě mění svůj šatník, aby vhodně reprezentoval svou pozici a tím i svůj status a činí to skrze konzumování oděvních statků.

¹⁹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Youth_in_Europe

S přechodem do absolventské pozice se pojí také změna strukturace času jedince. Při vstupu na trh práce může dojít k poklesu volného času, na který byl jedinec předtím zvyklý. Díky tomu může dojít k úpravě jeho volnočasových aktivit. Ty také mohou být ovlivněné novým prostředím, pracovním kolektivem nebo očekáváními pojícími se s nově zastávanou pozicí. Díky tomu může docházet ke změnám v konzumování volného času u absolventů.

Strukturace času se nepromítá pouze do volného času jedince, ale také do jeho stravovacích návyků. V případě zapojení jedince na pracovní trh se tato strukturace odvíjí od jeho pracovní doby. Ta může být nekompatibilní s jeho předchozími stravovacími návyky a tak dochází k jejich změně. Zároveň již absolvent nemůže navštěvovat menzu za zvýhodněné studentské ceny a musí hledat alternativní způsoby stravování. Dá se předpokládat, že jedinec si připravuje jídlo doma nebo využívá restauračních zařízení v blízkosti domova či pracoviště.

3 METODOLOGIE

V této kapitole popisuji přesný postup svého empirického výzkumu, metody sběru dat, přibližuji práci se sesbíranými daty a věnuji se popisu jejich analýzy. Dále se zde věnuji vymezení kritérií pro participanty, participantky a jednotlivým charakteristikám každého z nich. Kapitola je zakončena problematikou etického výzkumu.

3.1 Design výzkumu

Cílem této práce je zjistit zda a jak se mění spotřeba se změnou sociálního statusu. Konkrétně se zaměřuji na rozdíly v pozicích studentů/tek a absolventů/tek vysokých škol. Každá z těchto pozic má svá specifika a předpokládám výraznou změnu, jež se pojí s přechodem z jedné pozice do druhé. Středem mého zájmu je jejich každodenní spotřeba, především bydlení, potraviny, drogistické zboží a ošacení. Předpokládám, že se jejich spotřeba mění spolu se změnou jejich statusu. Hlavní otázkou tedy je, jak se mění každodenní spotřeba se změnou statusu ze studenta/tky vysoké školy na její/ho absolventa/tku. Ke zkoumání dané problematiky jsem zvolila následující výzkumný design.

Empirická část této práce je založena na kvalitativním panelovém šetření, jež využívá kombinaci dvou metod sběru dat, kterými jsou polostrukturované rozhovory a zúčastněné pozorování. Obě tyto metody byly použity během prvního i druhého sběru dat a to u všech participantů a participantek. Podle Denzina a Lincolna (2005:12) jsou tyto dvě metody nejčastěji používanými nástroji k přiblížení se perspektivě aktéra v rámci kvalitativního výzkumu.

Panelový výzkum je druhem longitudinálního výzkumného designu, pro nějž je charakteristické opakované zkoumání stejného vzorku. Díky tomuto typu designu je možné zachytit změnu a další sociální procesy na

úrovni zkoumaných jedinců (Lazarsfeld, Fiske 1938; Ruspini 2002). Panelový výzkum tedy umožňuje zkoumat změnu spotřeby během určitého časového období. Sběr dat proběhl ve dvou vlnách, které od sebe byly vzdáleny přibližně 6 měsíců. První sběr dat probíhal v rozmezí dubna až června roku 2012. Druhá vlna sběru dat proběhla mezi prosincem 2012 a únorem 2013. Během tohoto časového úseku došlo u všech participantů/tek ke změně v sociálním statusu, konkrétně se jednalo o změnu ze studenta/tky na absolventa/tku.

3.2 Kritéria pro výběr výzkumného vzorku

Před zahájením výzkumu, jsem stanovila některá kritéria, která museli/y komunikační partneři a partnerky splňovat, aby získané informace měly vypovídající hodnotu pro zkoumané téma. Participant/ka musel/a pro účast ve výzkumu splňovat následující kritéria. V průběhu prvního sběru dat (duben- červen 2012) musel/a být studentem nebo studentkou vysoké školy a to v posledním ročníku prezenčního magisterského studijního programu s předpokládaným ukončením v řádném termínu. Žádný/á z participantů/tek nesměl/a mít ke studiu pracovní úvazek větší než 0,5 (20 hodin týdně) a tento pracovní úvazek nesměl být zároveň chápán jako praxe ve studovaném oboru.

Do výzkumu bylo zapojeno 20 participantů/tek. Polovina z nich byla vybrána z filosofické fakulty a druhá polovina z tradičně technických studijních oborů, protože předpokládám rozdíly v uplatnění na trhu práce mezi těmito dvěma skupinami absolventů. Obě skupiny jsou genderově vyrovnané, aby byla možná jejich komparace. Participant/ky byli/y získáni/y pomocí sociálních sítí a metodou snowball sampling, tedy nabalování (Hendl 2005), k získání dalších vhodných participantů/tek a rozšíření výzkumného vzorku na potřebnou velikost. Tato metoda spočívá v tom, že jsem požádala stávající participanty/tky o kontakty na další vhodné účastníky/ce svého výzkumu.

Studentem/tkou je v mé práci chápán jedinec, který aktivně participuje na svém vzdělávání. Je to jedinec, jenž náleží do formální organizace vysokého školství. Student/ka se věnuje především studiu, není tedy možné, aby pracoval/a na větší, než poloviční úvazek. Jeho/její finanční prostředky tedy nepocházejí výhradně z jeho/její výdělečné činnosti. Studenti/tky, kteří/é budou zapojeni/y do mé práce, musí ukončit své navazující magisterské studium nejpozději v září 2012. Pokud studium dokončí později, budou z participace na výzkumu vyloučeni. Nebude u nich možné pozorovat změnu statusu.

Definici absolventa/tky v mé práci naplňují jedinci, kteří nejpozději v září 2012 úspěšně ukončili/y studium v navazujícím magisterském programu. U těchto jedinců se předpokládá nástup na trh práce nebo aktivní snaha se na něj zapojit. Dále je předpokládáno postupné osamostatnění se od rodičů ve všech sférách jedincova života, jako je strava, bydlení, ošacení, ... a v neposlední řadě i finanční zdroje. Ne všichni absolventi/tky byli/y při druhé vlně sběru dat zapojeni/y na pracovní trh. V případě nezaměstnanosti však jedinci neztrácejí svůj status absolventa/tky vysoké školy.

Domnívám se, že ve statusu studenta/tky a absolventa/tky vysoké školy je významný rozdíl. S oběma pozicemi se pojí rozdílné kapitály všech druhů, každá z pozic má jinou prestiž ve společnosti a z toho tedy vyplývá i odlišná spotřeba těchto dvou skupin jedinců. Prvním významným rozdílem, je disponování odlišným institucionálním kulturním kapitálem (Bourdieu 1986), který by měl jedinci pomoci při zapojení na pracovní trh. Absolvent/ka vysoké školy má vyšší institucionalizovaný kulturní kapitál, než student/ka proto by měl/a na pracovním trhu získat lépe placenou pracovní pozici a s ní spojené další benefity. Díky tomu by měla být spotřeba absolventa/tky odlišná od spotřeby studenta/tky, který/á je závislý/á na zdrojích ze strany rodičů.

Ovšem z pozice absolventa/tky plynou i kroky, které student/ka řešit nemusel/a. Prvním z problémů je zajištění ekonomické soběstačnosti a zapojení na trh práce. Dalším z problémů, který může nastat, je osamostatnění se od rodičů a nalezení vlastního bydlení, které je finančně náročnější. Díky všem těmto novým nebo pozměněným výdajům dochází ke změně spotřebních vzorců jedince, jež souvisí s přechodem ze statusu studenta/tky na status absolventa/tky vysoké školy.

3.3 Rozhovory a jejich průběh

Jako první metodu sběru dat jsem pro svůj výzkum zvolila polostrukturované rozhovory, jejichž výhodou je předem připravená struktura, která usnadní následnou analýzu. Zároveň polostrukturované rozhovory ponechávají možnost variability a flexibility během rozhovoru, výzkumník tak může pružně reagovat na konkrétní situaci. K rozhovoru jsem tedy měla předem připravenou kostru otázek (viz příloha 9.1 a 9.2), které jsem formulovala a doplňovala je na základě momentální potřeby a konkrétní/ho participanty/tky. Polostrukturované rozhovory jsou výhodné především ve fázi interpretace dat. Díky předem připraveným konverzačním tématům je snazší analyzovat a komparovat provedené rozhovory (Hendl 2005: 174-175). Zároveň jsou polostrukturované otázky vhodnou metodou pro kvalitativní přístup k výzkumu, jak uvádí Silverman (2005).

V případě kvalitativního výzkumu je nutné nejprve vymezit výzkumné otázky a témata, kterým se bude výzkum věnovat, jak uvádějí Hendl (2005) a Disman (2000). Pro výzkum, který jsem provedla, byla témata k rozhovoru připravena na základě předem prostudované literatury a dvou nestrukturovaných rozhovorů. Tyto rozhovory byly provedeny s jednou absolventkou filosofické fakulty a s jedním absolventem technického oboru. Jsou to tedy lidé, kteří již prošli zkoumanou změnou. Na základě retrospektivního vyprávění obou jedinců

jsem vytvořila tematické okruhy, které se v jejich narativech objevovaly a strukturovala podle nich témata k rozhovorům. Byly vytvořeny dvě verze konverzačních témat, první z nich je směřovaná na studenty/tky a druhá na absolventy/tky.

Rozhovory byly vedeny v kavárnách nebo u komunikačních partnerů/rek doma. Rozhovory byly vedeny na místech, která si zvolili/y samotní/é komunikační partneři/rky a to především proto, aby jim toto místo bylo příjemné a cítili/y se zde uvolněně. Volba prostoru byla ponechána na nich především proto, aby neměli/y problém s komunikací a byl navozen vztah důvěry mezi výzkumníci a komunikační/m partnerkou či partnerem, který umožňuje lepší sdílení zkušeností. Všechny rozhovory se odehrávaly face to face, prováděla jsem je tedy osobně a s každým/každou participantem/tkou zvlášť. Vzhledem k tomu, že participantit/ky vytvářeli/y svou výpověď speciálně pro daný rozhovor, tak jejich výpovědi vnímám jako narativně konstruované, nepřístupují tedy k rozhovorům jako k objektivně dané realitě.

Hendl (2005) a Disman (2000) uvádějí, že cílem kvalitativního výzkumu je přiblížit perspektivu aktérů a odhalit významy, jež sami přisuzují informacím, které sdělují výzkumníkovi či výzkumnici. Výpovědi participantů a participantek podle autorů pomáhají zodpovědět a vysvětlit výzkumné otázky, které byly stanoveny před vstupem do terénu. Cílem mé práce bylo pochopení dané problematiky z perspektivy jedinců samotných, kdy jsem se zaměřovala především na jejich interpretaci daného fenoménu, na níž klade důraz ve své práci Silverman (2005). Díky tomuto přístupu k datům lze mnou provedený výzkum považovat za kvalitativní. Pro kvalitativní výzkum je také důležitý pobyt v terénu a intenzivní kontakt s participanty a participantkami (Hendl 2005, Disman 2000). Oba tyto předpoklady mnou provedené zkoumání naplňuje.

Všechny rozhovory byly zvukově zaznamenávány na diktafon v mobilním telefonu a to se souhlasem konkrétní/ho participanty/tky. Zvukové záznamy byly pořízeny pro možnost přesnější analýzy, při které

jsem pracovala s doslovnými výpověďmi. Délka rozhovorů variovala mezi 40 a 90 minutami. Výpovědi byly plynulé a participantí/ky neměli/y problémy se zodpovězením otázek.

Během rozhovoru jsem si vedla poznámky o vlastních postřezích a informacích, které nezachytily audio nahrávky. Tyto poznámky zahrnovaly i nonverbální projevy jedinců v průběhu rozhovoru, ale také analytické poznámky, jež se týkaly například podobnosti jednotlivých výpovědí. Po skončení každého rozhovoru jsem si vedla terénní deník, jehož součástí byl popis průběhu konkrétního rozhovoru, sebereflexi a také pocity, které se pojily k danému rozhovoru. Terénní deník byl využit při následné analýze a to především pro připomenutí konkrétních situací, abych se mohla lépe vcítit do daného momentu a oživila si tak nejen průběhy rozhovorů, ale také bezprostřední myšlenky a pocity s ním spojené.

3.4 Zúčastněné pozorování

Druhou zvolenou metodou bylo zúčastněné pozorování, při kterém se výzkumník/ce účastní každodenních aktivit zkoumaných jedinců a snaží se jim porozumět (Hendl 2005:305). Pozorování zahrnovalo návštěvu bytu nebo domu participanta/ky, kde byly pořízeny fotografie bytových prostor, šatníku, lednice, anebo spíže a koupelny (konkrétně se jednalo o kosmetické výrobky a další drogistické zboží). Všechna tato místa vypovídají o každodenní spotřebě participantů/tek a mohou ukázat změny v ní, proto byla dokumentována. Od participantů/tek jsem chtěla slyšet komentář k dokumentovaným místům a jednotlivým věcem na těchto místech. Tyto informace jsou pro mě důležité především proto, že mě zajímá perspektiva samotných jedinců a jejich interpretace.

Během návštěvy domovů probíhaly také neformální rozhovory, jež jsou součástí zúčastněného pozorování, během kterých jsem se snažila zjistit další informace o spotřebě zkoumaných jedinců. Participanty/ky

jsem upozornila na to, že bych ráda použila informace, které mi sdělí při neformálním rozhovoru, tedy mimo nahrávání. Všichni/všechny souhlasili/y s použitím tohoto zdroje informací.

Každého/každou participanta/tku jsem navštívila dvakrát, a to při každé vlně sběru dat, od každé/ho z nich jsem pořídila dvě sady snímků. První sada reprezentuje pozici studenta/tky a druhá koresponduje s pozicí absolventa/tky. Pořízený obrazový materiál slouží k dokreslení informací z rozhovorů a také k jejich ověření. Fotografie byly pořízeny pouze se souhlasem participanta/tky, který zahrnoval i souhlas s uveřejněním těchto fotografií v rámci mé diplomové práce. Během pozorování jsem si vedla krátké poznámky jottings (Emerson, Fretz, Shaw:1995), které byly po skončení rozhovoru přepsány do plné verze terénních poznámek, jež jsem zahrnula do analýzy.

3.5 Charakteristiky participantů/tek kteří/é se účastnili/y výzkumu

Všichni participanta a participantky studovali/y stejnou univerzitu. Výběr studentů a studentek pouze z jedné vzdělávací instituce byl záměrný, aby bylo možné lépe porovnávat jejich náklady na život. Jména všech participantů a participantek byla změněna. Studenti/tky filozofické fakulty, kteří se v průběhu výzkumu stali/y absolventy a absolventkami jsou označeni/y barvami. V případě studentů/tek a následných absolventů/tek technických oborů jsem využila názvů měsíců v roce. Díky tomu je možné snadno rozlišit výpovědi „filozofů/filozofek“ a „techniků/techniček“ v analytické části práce. V následujících tabulkách jsou uvedeny základní charakteristiky všech participantů a participantek, které jsou členěny podle studovaného oboru. V tabulkách je u každého jedince vždy uveden věk, studovaný obor, pracovní pozice a data ukončení studia a nástupu na pracovní trh.

Tabulka č. 1

Studenti/Studentky a absolventi/absolventky humanitních oborů						
Jméno	Věk při 1. sběru dat	Studovaný obor	Měsíc ukončení studia	Věk při 2. sběru dat	Pracovní pozice	Nástup na pracovní trh
Paní Červená	24	antropologie	červen 2012	24	nezaměstnaná	X
Paní Hnědá	24	sociologie	červen 2012	24	průzkum trhu a marketing	listopad
Paní Modrá	24	politologie	červen 2012	25	asistentka HR	září
Paní Bílá	23	archeologie	červen 2012	24	průvodkyně v muzeu	červenec
Paní Žlutá	25	politologie	září 2012	25	školicelka rétoriky	prosinec
Pan Zelený	25	archeologie	červen 2012	25	prodejce automobilů	prosinec
Pan Oranžový	24	archeologie	červen 2012	25	nezaměstnaný	X
Pan Černý	26	antropologie	červen 2012	27	zákaznická podpora	listopad
Pan Fialový	24	politologie	červen 2012	25	státní správa	srpen
Pan Růžový	24	antropologie	červen 2012	24	správce webových stránek	červenec

Tabulka č. 2

Studenti/Studentky a absolventi/absolventky technických oborů						
Jméno	Věk při 1. sběru dat	Studovaný obor	Měsíc ukončení studia	Věk při 2. sběru dat	Pracovní pozice	Nástup na pracovní trh
Paní Únorová	24	elektrotechnika	červen 2012	25	projektová inženýrka	červenec
Paní Lednová	23	aplikované vědy	červen 2012	24	nezaměstnaná	X
Paní Srpnová	23	energetika	červen 2012	24	technička vývoje	červenec
Paní Červnová	25	informatika	září 2012	25	designérka webových stránek	červenec
Paní Říjnová	24	elektrotechnika	červen 2012	24	electrical engineer	září
Pan Březen	24	informatika	červen 2012	24	programátor	září
Pan Květen	25	strojírenství	červen 2012	25	konstruktér	říjen
Pan Duben	25	strojírenství	červen 2012	25	technolog	červenec
Pan Listopad	24	elektrotechnika	červen 2012	25	elektro projektant	září
Pan Září	24	energetika	červen 2012	24	project manager	červenec

3.6 Zpracování dat a jejich analýza

Díky tomu, že jsem měla všechny rozhovory zaznamenané jako audio-nahrávky, tak pro mě bylo poměrně snadné je převést do textového souboru. Prvním krokem tedy byl přepis rozhovorů, který jsem provedla za pomoci programu f4²⁰. Poté jsme přepsané rozhovory převedla do textového editoru Microsoft Word, který nabízí více možností efektivnější práce s textem. Všechny rozhovory jsem přepsala doslovně, aby nedošlo k nějaké desinterpretaci výpovědí. V průběhu přepisu jsem se zaměřila na intonaci, pomlky a další charakteristiky projevu, jež mají výpovědní hodnotu pro probíraná témata. Následně jsem k přepsaným rozhovorům doplnila poznámky o paralingvální komunikaci, které jsem si poznamenala v průběhu rozhovorů.

Na základě množství sesbíraných dat jsem se rozhodla pro jejich analýzu za použití kvalitativního statistického software Atlas.ti, který umožňuje práci s více druhy dat. S jeho pomocí jsem tedy mohla analyzovat nejen textové soubory, ale také pořízené fotografie a vše propojit dohromady.

Nejprve jsem si všechny přepsané rozhovory několikrát přečetla, abych se v nich dokázala orientovat. Následně jsem vytvořila kategorie kódů, které jsem zanesla do rozhovorů. Tento krok analýzy jsem udělala pro obě vlny sběru dat. Program Atlas.ti umožňuje zobrazení konkrétních citací podle příslušnosti k jednotlivým kódům, což podstatně urychluje analýzu a nabízí jistou přehlednost v datech. Zde jsem hledala podobnosti a odlišnosti ve výpovědích jednotlivých participantů a participantek a snažila se nalézt nějaký řetězec pravidelností.

Posléze jsem se zaměřila na pozorování změny v datech. Změnu jsem zkoumala jak na individuální úrovni, tak na „skupinové“²¹. Nejprve

²⁰ Tento program je freeware, který usnadňuje přepis audio dokumentů

²¹ Označení skupina je jen obrazné a vztahuje se k rozdělení jednotlivců do analytických souborů v závislosti na jejich genderu a zaměření studia.

jsem tedy zkoumala změnu ve spotřebě jednotlivců a to tak, že jsem porovnávala jejich výpovědi a fotografický materiál z prvního a druhého sběru dat. Zde tedy bylo možné pozorovat individuální změnu mezi studentskou a absolventskou pozicí. Následně jsem se zaměřila na rozdíly ve spotřebě na základě genderu a studovaného oboru. Rozdíly jsem zkoumala nejen v rámci jedné konkrétní pozice, tedy studentské nebo absolventské, ale zaměřila jsem se také na změny v průběhu času, které mohly být způsobeny právě změnou statusu zkoumaných jedinců.

3.6.1 Přístup k datům

Mnou provedené zkoumání je kvalitativní povahy, protože se zaměřuji na stanoviska samotných participantů a participantek. Zajímá mě, jaké významy komunikační partneři a partnerky přisuzují svým výpovědím ohledně zkoumaného tématu. Tento přístup k datům se shoduje právě s interpretativní povahou kvalitativního výzkumu. Sesbíraná data byla podrobena tematické obsahové analýze²², jež se v kvalitativním výzkumu používá pro výzkum vztahů a to nejen na úrovni psaného textu (McQuail 1999:309). Je možné ji aplikovat na jakoukoli výpověď participanty/ky a následně tyto výpovědi porovnávat a komplexně analyzovat právě díky tematické obsahové analýze kvalitativního charakteru.

Na základě mého vnímání výpovědí participantů/tek a obrazového materiálu získaného během zúčastněného pozorování je možné říci, že můj přístup k datům a povaha celého výzkumu mají interpretativistický charakter a to především proto, že mým cílem je porozumět dané problematice prostřednictvím individuálních perspektiv. Ve své práci se tedy snažím porozumět úhlu pohledu samotných participantů a participantek. Podle Denzina a Lincolna (2005) v sobě každý výzkum,

²² Obsahová analýza se používá i v kvantitativním výzkumu, kde je jejím cílem zjistit četnost nějakých témat nebo výrazů (McQuail 1999).

jež se označuje jako interpretativní, zahrnuje určitá přesvědčení, ale také pocity a názory.

3.7 Etika

Celý můj výzkum se řídil zásadami etického kodexu ISA²³. Se zkoumaným tématem, kterému se tato práce věnuje, jsem participanty a participantky seznámila již při prvním kontaktu, aby si mohli/y promyslet svou participaci. Chtěla jsem se vyhnout tomu, že by někomu bylo dané téma nepříjemné nebo by o něm nechtěl hovořit. Spolu s tím jsem každého jedince ujistila o anonymitě mého výzkumu, a že informace, které mi sdělí, použiji jen v rámci své práce a neposkytnu je třetí osobě. Součástí anonymity byl příslib pozměnění veškerých informací, které by mohly odhalit totožnost některé/ho z participanty/tek. Následně jsem všem komunikačním partnerům a partnerkám nabídla, že v případě jejich zájmu, jim poskytnu výsledky výzkumu, po jeho skončení. Také jsem jim nabídla možnost autorizace svých výpovědí, která spočívala v tom, že bych jim v případě zájmu zaslala přepsané rozhovory, které by si přečetli a buď schválili/y a nebo navrhli/y nějaké úpravy.

Před začátkem vlastního rozhovoru jsem každé participantce a každému participantovi dala podepsat informovaný souhlas ve dvou kopiích²⁴ (viz příloha 9.3). Informovaný souhlas participant/ky podepisovali/y pouze jednou a to na začátku svého zapojení do výzkumu. Při každém dalším setkání jsem jim připomněla etické zásady své práce, která by je neměla nijak poškodit. Informovaný souhlas sloužil jako ověření faktu, že jedinec je seznámen se záměrem a průběhem mého výzkumu, protože v něm bylo vše ještě jednou a podrobně vysvětleno. Součástí etického postupu během výzkumu bylo získání souhlasu

²³ Zdroj: http://www.isa-sociology.org/about/isa_code_of_ethics.htm

²⁴ Jednu jsem si ponechala já a druhou dostal/a participant/ka

s nahráváním zvukového záznamu rozhovoru a s pořízením fotografií během návštěvy participantova/participantčina bydliště. Pro vysvětlení jsem uvedla, že audio záznam a fotografie mi usnadní analýzu a zároveň nedojde ke zkreslení informací skrze nepřesnou formulaci. Souhlas s nahráváním a pořízením fotomateriálu jsem získala od všech účastníků a účastnic výzkumu.

4 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Tato část práce se zaměřuje na výsledky empirického výzkumu, který byl proveden za účelem zjistit případnou změnu ve spotřebě v souvislosti se změnou statusu. Kapitola zahrnuje porovnání studentské a absolventské pozice, kde se zaměřuji konkrétně na konzumované statky a změny v nich. Následně se věnuji genderové perspektivě spotřeby a jejím odlišnostem a to v případě studentů, studentek i absolventů a absolventek. Poslední část se orientuje na rozdíly mezi studenty/tkami a absolventy/tkami v souvislosti se zaměřením jejich vzdělání.

4.1 Porovnání studentů/tek a absolventů/tek VŠ

Pozice studentů/tek a absolventů/tek se v mnohém liší a to i pokud se zaměříme na jejich spotřebu. Obecně by se na základě mnou provedeného empirického výzkumu dalo říci, že studenti/tky utrací méně peněz měsíčně, než je tomu v případě absolventů/tek. Tento fakt se dá vysvětlit tím, že životní náklady studentů/tek jsou často mnohem nižší, než v případě absolventů/tek a zároveň studenti/tky disponují menšími finančními zdroji. Jedinou výjimkou jsou absolventi/tky, kteří/é zatím nezískali/y pracovní pozici. Tito jedinci nemají pravidelný měsíční příjem ve formě mzdy, což vede ke snížení jejich finančních výdajů a tím tedy i spotřeby. Všichni/všechny absolventi/tky však měli nějaký zdroj financí i v případě, že nevstoupili na trh práce. Všichni/všechny byli/y podporováni/y ze strany rodičů, dokud nenalezli/y práci a zároveň si v tomto období přivydělávali různými brigádami.

Zároveň se změnou studentského statusu na status absolventský souvisí změna potřeb, které se jedince snaží uspokojit, to vede ke změnám v jeho spotřebě každodenních statků. V některých oblastech se jednalo o změny pouze minimální, jiné však zaznamenaly změny razantní. Tyto změny byly ovlivněny mnoha faktory, přičemž

nejvýznamnější z nich je zastávaná pracovní pozice a způsob bydlení. Tyto dva aspekty nejvýrazněji definovaly každodenní spotřebu jedince na všech jejích úrovních, kterým se budu konkrétněji věnovat v následujících kapitolách.

4.1.1 Bydlení a vybavení domácnosti

První oblastí každodenní spotřeby jedince je bydlení a všechny statky spojené s jeho vybavením a udržováním. Díky tomu, že všichni/všechny participanti/tky studovali/y mimo místo svého bydliště, tak během studia bydleli/y na kolejích nebo ve studentských bytech. Tento fakt byl určující pro jejich spotřebu v oblasti bydlení. Na vysokoškolských kolejích bydlelo během svého studia 14 komunikačních partnerů/rek a v bytě 6. Důvodem pro bydlení na koleji byly podle participantů a participantek nižší náklady, jistá míra pohodlí a bezstarostnosti, využívání studentských výhod menzy, blízkost studentských klubů a možnost setkávat se s přáteli. Výhody tohoto druhu bydlení jsou patrné ve výpovědi jednoho participanta „*bydlím s kámošem, často chodíme dolů (v přízemí kolejí je studentský klub – poznámka výzkumnice) na pivo, najím se v menze (...) když se něco rozbije, tak to někdo přijde opravit, takže dost muziky za slušný peníze a navíc máme celkem rychlej net. Mně to vyhovuje*“ (Pan Březen: 22. 5. 2012). Koleje byly vnímány nejen jako nejsnadněji přístupná forma bydlení, ale také jako možnost snížení nákladů spojených s bydlením na co nejnižší možnou částku. Bydlení na koleji bylo ze strany participantů a participantek vnímáno jako nízkonákladové a mnoho participantů/tek si dražší ubytování nemohlo dovolit. Většina participantů a participantek neměla možnost volby bydlení, museli se přizpůsobit svým finančním možnostem, které limitovaly jejich spotřebu a to nejen tu, jež se pojila s bydlením.

Naopak participanti/tky, kteří/které bydleli/y v bytech pro své rozhodnutí uváděli/y vyšší míru soukromí, klidu a nezávislosti. To je možné vyzpozorovat z následujícího úryvku z rozhovoru „*na koleji sem*

bydlela dva roky a pak už sem chtěla mít trochu svůj klid, chtěla sem pokoj sama pro sebe a to na koleji nešlo, takže byt byl jediná možnost“ (Paní Modrá: 18. 6. 2012). Zároveň je bydlení v bytě dražší variantou než bydlení na koleji, jak vyplývá z výpovědi pana Zeleného „*v prváku sem nedostal kolej, tak sem šel na byt s pár klukama (...) bydlím na pokoji s jedním dalším klukem a pořád platím víc, než na koleji“* (Pan Zelený: 17. 4. 2012). Spotřeba jedinců žijících v bytech byla tedy vyšší, než tomu bylo u těch, kteří bydleli na vysokoškolských kolejích. U poloviny tato vyšší spotřeba byla vynucená touhou po soukromí a dalšími potřebami. Druhá polovina jedinců však bydlela v bytě z nutnosti, protože nesehnala jinou a levnější formu ubytování. Bydlení v bytě by mohlo být na první pohled považováno za ukazatel vyššího statusu, protože ukazuje, co si jedinec může dovolit, ale pokud je tato forma bydlení nutností, tak nemusí být provázaná se statusem jedince. Z toho vyplývá, že vyšší spotřeba spojená s bydlením nemusí být vždy volbou jedince a sloužit k uspokojování jeho tužeb. Spotřeba a její míra jsou často jedincům určovány, nejsou možností volby a tím pádem nemusí být nutně spojeny se sebereprezentací a statusem jedince, jak ve své práci uvádí Paterson (2006).

V případě absolventů/tek dochází ke změně jejich bytové situace, například protože jim není umožněno využívat bydlení na vysokoškolských kolejích, stěhují se za prací nebo za partnerem či partnerkou. Díky tomu dochází u absolventů/tek ke změně spotřeby v oblasti bydlení, jež se liší od spotřeby studentské. Na základě provedených rozhovorů by se dalo říci, že participant i participantky hojně využívali/y již zmíněného „mama hotelu“, protože tři čtvrtiny z nich po ukončení studia zůstalo bydlet s rodiči a pouze 5 z nich se od rodičů odstěhovalo. Tato skutečnost vyvrací můj předpoklad, že s přechodem do absolventské pozice se pojí osamostatnění se od rodičů a nalezení vlastního bydlení.

Bydlení s rodiči však jedincům poskytuje jisté výhody, jak již bylo uvedeno, to je také důvodem, proč absolventi/tky volí bydlení v domácnosti svých rodičů. Jedna participantka uvedla: *„bydlím pořád s našima, protože pracuju ve stejném městě (...) mám minimální náklady a můžu tak víc utrácet za svoje věci“* (Paní Hnědá: 12. 12. 2012). Další výhody plynoucí ze soužití s rodiči jsou patrné z rozhovoru s panem Květnem *„nejlepší je, že nemusím vařit ani uklízet“* (Pan Květen: 16.1.2013). Zároveň ani jeden/jedna z těchto participantů/tek nemusel/a investovat do vybavení svého obydlí, což nijak nemění jejich spotřebu, ta zůstává tedy stejná. Bydlení u rodičů je tedy ekonomicky výhodnou variantou, která zároveň poskytuje mnoho dalších výhod. Dalo by se říci, že návrat do domu rodičů je jakýmsi odkládáním zodpovědnosti, prodlužování si mládí a zároveň poskytuje jedinci jistotu. Naopak samostatné bydlení bývá spojováno s přechodem do dospělosti, vyžaduje jistou míru zodpovědnosti a může vyvolávat nejistotu. V dnešní individualizované době, kdy se rozpouští všechny hranice a člověk je vystaven neustálé nejistotě, může být bydlení u rodičů zdrojem jistoty, protože je pro člověka důvěrně známé, jedinec ví, jak se má chovat a co od daného prostředí očekávat. Další jistotou může být podpora ze strany rodičů, kteří se postarají o svého potomka i v době finanční nouze, což u jiného druhu bydlení neplatí.

Výhod „mama hotelu“ se však nedostává absolventům a absolventkám, kteří/é bydlí mimo domov rodičů. U všech pěti jedinců z mého výzkumu bylo odstěhování se od rodičů podmíněné lokací nového zaměstnání nebo bydlištěm partnera. Dvě participantky bydlí v bytě společně se svým přítelem. Důvodem stěhování pro obě z nich byl právě partner, což je patrné z výpovědi jedné z nich *„už na škole bylo jasné, že pak budu za Jindrou (přítel participantky), protože už měl po škole a pracoval, takže sem tam hledala práci i já“* (Paní Únorová: 12.1.2013). Zbývající tři participanté zvolili bydlení ve „společných bytech“, kde se dělí o nájem a další výlohy se spolubydlíci. Všichni participanté bydlící ve společných bytech jsou muži. K tomuto bydlení se vyjadřuje

pan Černý „*nevadí mi spolubydlící, ani jejich bordel (...) chtěl sem hlavně platit za byt co nejméně*“ (Pan Černý: 28. 1. 2013). Na základě předchozího výroku usuzuji, že muži nejsou tolik nároční na své soukromí a snaží se snížit náklady na bydlení na minimum. Jedním z možných vysvětlení nižších nároků v oblasti soukromí je, že ani jeden z těchto participantů nemá dlouhodobou partnerku. Domnívám se, že partnerský vztah by mohl vyvolat vyšší potřebu soukromí a tím pádem by mohlo dojít ke změně bytové situace těchto jedinců, jež by měla vliv na jejich pravděpodobně vyšší spotřebu. Jejich měsíční výdaje na bydlení jsou jen o málo vyšší, než tomu bylo v době jejich studia.

Obě participantky, jež bydlí se svým přítelem, se nastěhovaly do vybavených bytů, nebylo tedy potřeba nakupovat žádné bytové vybavení. V případě participantů, jež žijí ve „společných bytech“, byly počáteční investice do bytového vybavení nutné. Všichni tři se nastěhovali do bytů bez nábytku. Jeden z nich si přestěhoval do nového bytu nábytek od rodičů a ostatní dva nakoupili základní vybavení²⁵. O nákupu nábytku se zmínil pan Duben „*zatím žiju na matraci (...) koupil sem si stůl a židli, abych mohl dělat z domu no a takovej věšák na hadry, to zatím stačí*“ (Pan Duben: 7. 2. 2013). Všichni plánují postupem času koupit lepší vybavení a doplnit chybějící nábytek, až našetří dostatečné množství peněz. U těchto participantů tedy došlo k výrazné změně ve spotřebě, která se zvýšila v reakci na nové potřeby, jež s sebou přinesla pozice absolventa.

Jak již bylo uvedeno v teoretické části, forma bydlení, zařízení a lokalita bydliště mohou ovlivňovat status jedince. Bydlení v pronájmu nese jiné konotace než bydlení ve vlastním bytě stejně jako má jiné konotace bydlení v domě a v bytě. Bydlení je tedy symbolickým statkem, který je možno konzumovat a jenž poukazuje na status jedince (Paterson 2006: 55). Všichni/všechny samostatně bydlící absolventi/tky bydlí v pronajatých bytech. V tomto případě se však nejedná o volbu jedinců,

²⁵ Stůl, postel a skříň

protože bydlení ve městě je nejčastěji realizovatelné právě v pronajatých bytech, jež jsou finančně dostupnou možností pro absolventy. Některé městské části jsou prestižnější než jiné, což určuje výši nájmu v jednotlivých lokalitách. Finanční dostupnost byla spolu s dobou dojezdnosti do zaměstnání určujícím faktorem pro volbu bydliště, jak uvádí Pan Černý (28. 1. 2013) „*nechtěl sem nic předraženýho, ale taky sem nechtěl bydlet někde, kde by mě dvakrát do tejdne vykradli*“. Z této výpovědi je patrné, že jistá prestiž a pověst částí města je důležitá stejně jako finanční stránka bydlení. Zároveň z dané výpovědi vyplývá, že je pro volbu lokality k bydlení důležitá jistá míra bezpečí. Prestiž lokality, ve které jedinec bydlí, se promítá i na jeho statusu, protože nese symbolické konotace a může se tak podílet na symbolickém kapitálu jedince (Bourdieu 1998).

Vybavení domácnosti je dalším faktorem, jenž se podílí na statusu jedince. Vybavování domova není spojeno pouze se zvyšující se spotřebou jedince, ale také s rekvizitami, jež jsou statusotvorné, jedinec se jejich prostřednictvím vyjadřuje a snaží se navodit jistý dojem (Goffman 1999). Právě takovými rekvizitami může být vybavení domu či bytu. Z rozhovorů vyplývá, že absolventi nekladou tak vysoké nároky na bytové vybavení, jako je tomu v případě absolventek. Obě samostatně bydlící absolventky se vztahují k zařizování bytu, které má navodit příjemnou atmosféru, pocit intimity a domova, absolventi se k danému tématu nevztahovali. Paní Únorová (12. 1. 2013) se k dané problematice vztahuje takto „*snažím se nám to tam nějak zútulnit (...) nějaký kytky, polštáře a svíčky. Prostě věci co mam ráda*“. Z toho vyvozují, že prostředí, ve kterém jedinci bydlí, je pro ně velmi důležité a jeho úprava na prostředí příjemné je spojena s navýšením spotřeby, protože vyžaduje jisté finanční investice. Zároveň mohou věci, jimiž se jedinci obklopují napomáhat konstruování jejich identity, jež je určována právě spotřebou jedince (Friedman 1994).

Domnívám se, že mezi absolventy/tkami je stěžejní rozdíl vyvolán právě bydlením u rodičů nebo mimo domov rodičů, které má zásadní vliv na to, jak je jedinec vnímán svým okolím. Ti/ty, co se z domova rodičů odstěhovali, mohou být vnímáni/y jako samostatnější a nezávislejší, což může navyšovat jejich status. Bydlení spolu s rodiči může evokovat setrvání v pozici studenta/tky, což má následný symbolický vliv na status a identitu jedince.

Díky faktu, že někteří/některé absolventi/tky bydlí stále s rodiči, nemusí nakupovat drogistické zboží²⁶, které je nutné k udržování čistoty v domácnosti. V tomto ohledu jejich spotřeba tedy klesá oproti studentskému statusu, kdy bydleli většinu času mimo domov rodičů a museli nakupovat čisticí prostředky na údržbu svého pokoje na koleji nebo v bytě, o čemž se v rozhovoru zmínil pan Růžový (3. 6. 2012) „*uklízet se musí, ale nekupuju žádný drahý věci a hlavně kolejní špínu zvládne jenom savo* (smích)“. Obecně lze říci, že studenti/tky neměli/y ve svých obydlích mnoho čisticích prostředků, pouze základní přípravky na mytí nádobí, čištění záchodu, sprchy a v některých případech přípravek na mytí podlahy. Studentům na značce těchto prostředků moc nezáleželo, většinou nakupovali podle ceny. Studentky naopak nakupovaly prostředky, se kterými měli zkušenost z domova, a věděly, že jsou efektivní. To potvrzuje výpověď jedné z participantek „*vždycky kupuju to, co používá mamina doma, protože s tím mám svoje zkušenosti a s levnýma věcmama se člověk spíš nadře, takže to moc neušetří*“ (Paní Lednová: 6. 4. 2012). Stejně návyky se přenesly i do pozice absolventů a absolventek, tudíž nedošlo ke změně spotřeby v dané oblasti. Zároveň je možné říci, že je nákup drogistického zboží genderovaný a přetrvává napříč statusy. Tato genderovanost může být způsobena genderově stereotypní výchovou dívek, které jsou vedeny k péči o domácnost, proto nakupují osvědčené výrobky bez ohledu na jejich cenu. Naopak chlapci k domácím pracím nebývají vedeni, proto pro ně nejspíš není důležité, jaké přípravky používají a jejich rozhodnutí pro nákup drogistického zboží

²⁶ Čisticí prostředky, prací prášky, ...

je ovlivněno pouze ekonomickým hlediskem, tedy cenou výrobku. Zároveň se se spotřebou pojí genderovaná očekávání, která mohou mít vliv na to, jaké prostředky ženy a muži nakupují (Pettigrew 2002). Díky tomu, že žena je tradičně vnímána jako osoba, jež se stará o domácnost, tak se s její osobou pojí i nákup čisticích prostředků a tato očekávání mohou ovlivňovat spotřebu studentek a následných absolventek v dané oblasti.

4.1.2 Potraviny a stravování

Součástí každodenní spotřeby jedince je i strava. Ve vztahu spotřeby ke statusu jedince mají vypovídající hodnotu nejen potraviny, které člověk konzumuje, ale také místa, kde se jedinci stravují. V oblasti stravování dochází k zásadním změnám spolu s přechodem ze studentské do absolventské pozice. V případě studentů/tek a absolventů/tek je možné nalézt mnohé rozdíly v oblasti stravování. Jedním z nich je fakt, že studenti a studentky mají ve svých lednicích více jídla, než absolventi a absolventky, ale zároveň za něj studenti/tky méně utrácejí. Vysvětlením je dovážení si již hotového jídla i ostatních potravin z domova od rodičů. Tuto situaci vykresluje následující odpověď „*doma vždycky trochu vykradu ledničku (smích), navíc mi mamka kupuje různé dobroty, které mi sebou nabalí na kolej, takže nemusím tolik nakupovat* (Paní Srpnová: 8. 4. 2012). Jídlo od rodičů si vozí i absolventi/tky, kteří/které se z domova již odstěhovali/y. Studenti a studenty si však vozí větší množství jídla, než je tomu v případě absolventů/tek, protože absolventi a absolventky tráví ve svém obydlí méně času, tudíž se zde i méně stravují. To vede k nižšímu množství potravy, kterou si dovážejí od rodičů a k menším nákupům, než je tomu v případě studujících, kteří se častěji stravují na místě, kde bydlí. Zároveň si absolventi/tky mohou dovolit utrácet více peněz za jídlo, proto nemají tak velkou potřebu dovážet si potraviny od rodičů.

Studenti/tky se nejčastěji stravují v menze nebo konzumují pokrmy dovezené z domova. To platí především pro obědy, protože večeře menza nenabízí. Většina z nich upřednostňuje studené večeře, protože jsou méně náročné na přípravu i na finance. Stravování se v restauraci je příležitostné a často spojené se zvláštními událostmi. Všechny tyto informace lze demonstrovat na následující citaci z rozhovoru „*na oběd do menzy a k večeři si buď něco ohřeju nebo si dám chleba s něčím, vařit jen pro sebe mě nebaví (...) třeba na konci semestru si zajdeme s holkama na pizzu nebo tak, ale jinak ne*“ (Paní Žlutá: 17. 5. 2012). Stravování studentů a studentek je limitováno jejich finančními zdroji, které definují jejich spotřebu. Strava v menze je cenově dostupnější než stravování v restauračních zařízeních, proto studenti/tky této možnosti hojně využívají. Ceny ve stravovacích zařízeních jsou tedy zásadním faktorem, jenž definuje spotřebu v oblasti potravy u studentů a studentek.

Absolventi a absolventky, kteří žijí u rodičů, se o nákup potravin ve většině případů nestarají. Často si jen nakupují nějaké pochutiny nebo potraviny, které jejich rodiče standardně nekupují. Spotřeba týkající se nákupu potravin tedy u těchto jedinců s přechodem ze studentského na absolventský status klesá, protože během studia nakupovali potravin více, jak vyplývá z rozhovoru s paní Hnědou „*dřív sem musela kupovat pečivo a aspoň něco na namazání, abych měla něco k snídani no a taky k večeři, ale teď to řeší naši (...) takže ušetřím spoustu času a peněz*“ (Paní Hnědá: 12. 12. 2012). Změny ve spotřebě jedinců jsou tedy závislé nejen na přechodu mezi statusy, ale také jsou významně ovlivněny bytovou situací jedince. Dalo by se říci, že absolventi/tky bydlící u rodičů kombinují status studenta/tky a absolventa/tky. Se statusem student/tky se pojí jejich stravování a bydlení s rodiči, které je pro ně finančně výhodné. Naopak finanční nezávislost a zařazení na trh práce je charakteristikou pozice absolventské. Z každé pozice si tedy vybírají to, co je pro ně výhodné a kombinují tak statkovou pozici absolventa/tky se svou bývalou pozicí student/tky.

Rozdílná situace panuje u absolventů/tek, jež se od rodičů odstěhovali/y. Jejich spotřeba v kontextu nákupu potravin se zvyšuje, protože víkendy tráví mimo domov rodičů a musí tak nakoupit více jídla, které budou konzumovat. Tito/tyto absolventi/tky nakupují minimálně na snídani, večeři a na víkendy. To je možné identifikovat ve výpovědi paní Únorové, která říká „*na víkendy jsme tady, takže musím vařit a víc myslet na to, co nakoupím, to sem dřív nemusela*“ (Paní Únorová: 12. 1. 2013). Z této citace je patrný rozdíl mezi studentskou a absolventskou pozicí, kdy studenti/tky jezdí na víkendy k rodičům, proto nakupují méně potravin. U samostatně bydlících absolventů/tek se tedy spotřeba potravin zvyšuje. Zároveň tito/tyto absolventi/tky nakupují odlišné potraviny, protože s přechodem do absolventské pozice častěji vaří. Díky tomu nakupují potraviny, jež jsou vhodné k tepelné úpravě.

Zaměstnaní absolventi musí často řešit otázku stravování se během pracovní doby, která se vztahuje především na oběd. Během studia byly obědy pokryty porcemi jídla z domova nebo jedinci využívali služby menzy. V případě absolventů je oběd nejčastěji řešen stravováním se v restauračních zařízeních. V restauraci se stravují všichni pracující absolventi/tky s výjimkou paní Modré, která má speciální dietu ze zdravotních důvodů a jídlo si vždy připravuje doma. Stravování v restauračních zařízeních je pro ně časově nejvýhodnější. Zároveň v mnoha případech využívají různých pracovních benefitů jako jsou stravenky nebo firemní jídelna. Těmito benefity disponuje polovina všech komunikačních partnerů/tek, tudíž většina zaměstnaných absolventů/tek. Využívání firemních benefitů v oblasti stravování dobře demonstruje následující část rozhovoru „*kousek od kanclu máme jako celkem dost restaurací a tím, že mám stravenky (...) chodím tam každé den, když nemám WFH (work from home – poznámka výzkumnice)*“ (Pan Březen: 14. 1. 2013). Finanční hladina spotřeby absolventů/tek se tedy oproti studentské pozici navýšila, ale stále je řízena cenou konzumované potravy. Zároveň se do rozhodnutí jedinců ohledně jejich stravy začíná promítat nová proměnná, kterou je čas. Studenti/tky se ve spojitosti se

stravou nevyjadřovali/y k časovým možnostem, určující pro ně byly pouze finance. Naopak absolventi/tky jsou díky změnám ve svém statusu limitováni časem, který mají vyhrazený na jídlo. Musí tedy volit nejen finančně, ale také časově dostupné možnosti, které ovlivňují jejich spotřebu v oblasti stravování.

Zároveň mají absolventi a absolventky žijící ve vlastních bytech doma více základních surovin²⁷, které jsou nutné k přípravě pokrmů, než je tomu u studentů a studentek. Tato skutečnost je nejspíše způsobena faktem, že studenti/tky vaří méně často než je tomu v případě absolventů/tek, o čemž vypovídá i jeden z absolventů „o víkendu si vždycky něco uvařím, když nejedu k našim“ (Pan Duben: 7. 2. 2013). Dalo by se říci, že studentská pozice je spojena se stravováním se v menze a konzumací jídla, jež si dovezou od rodičů. Díky tomu nemají studenti a studentky potřebu připravovat si vlastní pokrmy. Naopak absolventi/tky se přizpůsobují nové pozici a novým životním rolím, k nimž se váže i změna ve stravování. Pro absolventskou pozici je tedy charakteristické obědvání v restauracích a víkendové vaření. Změna spotřeby v oblasti stravování související s přechodem z pozice studentské do pozice absolventské, je tedy velmi výrazná v případě absolventů/tek bydlících odděleně od svých rodičů.

Pro demonstraci připojuji fotografie jídla dvou vybraných participujících, jedna série fotografií pochází z období studia a druhá se vztahuje k absolventské pozici. Fotografie číslo jedna a dvě zobrazují potraviny, jež měla na koleji Paní Únorová v době studia. Na fotografiích číslo tři a čtyři jsou potraviny stejné participantky při druhém sběru dat, který se vázal na absolventský status. Fotografie s číslem pět patří Panu Dubnovi a vyobrazuje jeho lednici v době studia, fotografie s čísly šest a sedm zachycují jeho potraviny poté, co se stal absolventem.

²⁷ Mouka, luštěniny, olej, máslo,...

Fotografie č. 1

Fotografie č. 2

Fotografie č. 3

Fotografie č. 4

Fotografie č. 5

Fotografie č. 6

Fotografie č. 7

4.1.3 Oděvy a péče o tělo

Další významnou oblastí každodenní spotřeby jedinců, které jsem se věnovala ve svém výzkumu, je odívání a péče o tělo. V odívání došlo k největším změnám, jež souvisely s přechodem ze studentské pozice do pozice absolventské. U všech participantů a participantek došlo ke změnám v jejich oblékání a často i v používané kosmetice. Dalo by se říci, že se spotřeba obecně zvýšila, protože absolventi a absolventky začali/y s nástupem na pracovní trh disponovat většími finančními zdroji než v průběhu svých studií. Zároveň došlo i ke změnám v motivacích participantů a participantek, které vedly k nákupu nějakého zboží. Tyto aspekty vedly ke zvýšeným výdajům v oblasti odívání a kosmetických produktů, jak uvádí jedna z komunikačních partnerek *„koupila jsem si hodně věcí, který jsem si dřív nemohla dovolit (...) moje skříň konečně není poloprázdná“* (Paní Hnědá 12. 12. 2012).

Spotřeba související s oblečením se často změnila nejen díky novým finančním prostředkům plynoucích z pracovního poměru. Dalším hybatelem změny je požadovaný dress code, který se pojí s novou pozicí. V mnoha případech museli jedinci svůj styl oblékání změnit, protože se to od nich vyžadovalo v zaměstnání, jiní se začali přizpůsobovat svému pracovnímu okolí, ačkoli to nebylo jejich povinností. O tom vypovídá následující část rozhovoru s panem Dubnem *„musel jsem si koupit slušný oblečení, protože do práce musím chodit nejlíp v obleku“* (Pan Duben: 7.2.2013). Paní Modrá se ke stejné problematice vyjadřuje takto *„v práci chodí všichni na podpatcích a v košilích najednou jsem se začala cítit blbě v džínách a mikině“* (Paní Modrá: 10. 2. 2013).

Kosmetické výrobky zaznamenaly s přechodem do absolventského statusu také změnu²⁸. Mnoho komunikačních partnerů a partnerek uvedlo, že si nyní kupují dražší kosmetiku, kterou si dříve nemohli

²⁸ Fotografie zachycující změnu v této oblasti naleznete v příloze 9.4. Fotografie s číslem 10 a 11 zachycují kosmetické přípravky Paní Hnědé v době studia, fotografie 12 a 13 se vztahují k její absolventské pozici.

dopřávat, protože na ní neměli peníze nebo jim jí nechtěli koupit rodiče. Změna spotřeby je v této konkrétní oblasti určena nárůstem finančních prostředků, ke kterému dochází spolu se změnou statusu. Absolventi/ky mají vyšší finanční zdroje, které jim umožňují změnit spotřební vzorce a navyšovat jejich spotřebu. Spotřeba v oblasti odívání je tedy závislá na statusu jedince a stává se tak jeho rekvizitou (Goffman 1999). Jedinec tak prostřednictvím svého oděvu dává najevo své společenské postavení. Zároveň je tato změna ovlivněna i osobními preferencemi a tužbami jednotlivých participantů a participantek a podílí se na konstrukci jejich identity a životního stylu, jež jsou utvářeny s pomocí habitu (Bourdieu 1984: 173; Paterson 2006: 47). Konkrétně se výdaje absolventek zvýšily především díky produktům určeným k péči o obličej a díky dekorativní kosmetice. Naopak absolventi přestali používat náhodnou kosmetiku, ale začali si kupovat své oblíbené produkty, které pro ně dříve nebyly pravidelně dostupné. Absolventi i absolventky se velmi často vztahovali/y ke značkám těchto produktů, díky čemuž bylo možné vyzorovat cenovou hladinu změny. Například v péči o obličej se jednalo o změny v řádech sta korun. Dvě participantky a jeden participant uvedli, že si pořídili nový parfém v přibližné hodnotě 2000 korun, ačkoli dříve používali produkt čtvrtinové ceny. Oblast kosmetiky a péče o tělo zaznamenala spolu s přechodem do absolventského statusu jednu z nejvýraznějších změn, co se týče finančních výdajů.

Dražší oblečení i kosmetika jsou nejen odrazem nových finančních prostředků, kterými absolventi a absolventky disponují, ale jsou také jistou formou sebe prezentace. O tomto fenoménu ve své práci hovoří Paterson (2006), který říká, že jedinci dávají najevo, co si mohou dovolit a tím ukazují svůj socioekonomický status. Paterson ve své práci dále uvádí, že konzumované statky nesou jisté symbolické konotace a ty se podílejí na konstrukci jedincovy identity (Paterson 2006). Absolventi a absolventky se svou zvýšenou konzumací v této oblasti tedy mohou pokoušet dávat najevo, kým jsou a jakou pozici ve společnosti zastávají. Všechny tyto statky mohou být použity jako rekvizity sloužící k navození

jistého dojmu, který může vyjadřovat reálné nebo kýžené postavení jedinců, jež dané rekvizity využívají (Goffman: 1999). Jedinci se mohou pokoušet dávat najevo také svůj životní styl individualitu a preference (Veblen 1994; Paterson 2006).

Zároveň se s finančními možnostmi absolventů mění i jejich motivace k nákupu zboží. Touto novou motivací je radost, kdy jedinec naplňuje svá přání a tužby (Featherstone 1990). Nákupy pro radost v oblasti kosmetiky a oděvů se týkaly častěji participantek. Spotřeba se v jejich případě nerovná naplňování potřeb, ale spíše uspokojování individuálních tužeb a přání. Spotřeba se tedy stává zdrojem potěšení. Tato motivace je charakteristická pro absolventskou pozici a zcela chybí u studentů a studentek. Nové a vyšší finanční zdroje umožňují absolventům/tkám konzumovat statky z odlišných důvodů, než je jen uspokojování potřeb. Absolventi a absolventky si mohou dovolit začít uspokojovat i své touhy, protože po naplnění svých potřeb často stále disponují finančními zdroji, které mohou využívat. Spotřeba se tak stává zdrojem radosti (Featherstone 1990) a zároveň vyjadřuje jedincovo postavení ve společnosti, tím, že jedinec konzumuje, dává najevo svůj status, ukazuje, co si může dovolit (Belk 2005). V tomto případě se potřeba stává prostředkem ke konstrukci vlastní identity (Friedman 1994) a je pro absolventa/tku novým fenoménem. Absolventská pozice je tedy charakteristická zvýšenou spotřebou oproti pozici studentské.

Pro dokreslení situace slouží následující fotografie, jež vyobrazují skříň Pana Září v době studia (fotografie číslo osm) a v době absolutoria (fotografie číslo devět). Na kterých je patrná změna spotřeby díky nutné změně v dress code kvůli zaměstnání. Je zde patrný přechod od sportovního oblečení k formálnějšímu.

Fotografie č. 8

Fotografie č. 9

4.1.4 Volný čas

I volnočasové aktivity se díky komodifikaci, jež panuje ve společnosti, stávají objektem spotřeby. Zároveň je trávení volného času také spojeno se změnami vyvolanými přechodem mezi statusy. Tyto změny se netýkají tolik formy trávení volného času jako spíše frekvence provozování různých činností. Všichni/všechny komunikační partnerky a partneři se ve svém volném čase věnují sportu. Tato činnost je spojena s pozicí studenta/tky i absolventa/tky. V průběhu studia se jedinci věnovali sportovním aktivitám častěji, než je tomu po přechodu do absolventského statusu. Samotní/é participanti/tky to vysvětlují náročností pracovního poměru, díky němuž mají méně volného času než v době studia. Například pan Září byl velmi aktivní biker a této činnosti se během studia věnoval alespoň čtyřikrát v týdnu. S ukončením studia se četnost jeho sportovní aktivity změnila, jak sám uvádí *„ted' už jezdím jenom občas o víkend a přestal sem jezdit i na závody (...) nemám čas ani energii“* (Pan Září: 8. 12. 2012). Spolu s časovou vyčížeností přichází i fyzická únava, která absolventy/tky omezuje v jejich volnočasových činnostech, jak je patrné z uvedeného rozhovoru. Tyto limity plynoucí ze změny pozice daných jedinců ovlivňují jejich volnočasové aktivity.

Zároveň jsou sportovní aktivity velmi genderovanou činností. V oblasti sportu ve volném čase dochází k zásadní změně u absolventů a tou je přechod od aktivního sportu k pasivnímu, tedy sledování sportovních pořadů. Jako studenti chodili fotbal hrát, jako absolventi ho sledují v televizi, jak přiznává pan Růžový *„Fotbal? Už ne, maximálně zajít na pivko a kouknout na nějaký“* (Pan Růžový: 17. 1. 2013). U absolventek tato změna nenastala ani v jednom z případů. Vysvětlení je možné podat na základě odlišných sportovních aktivit, které studentky a následně absolventky vyhledávají. Nejčastější provozovanou sportovní činností bylo cvičení zumbly nebo pilates, které jsou na rozdíl od týmového fotbalu aktivitami individuálními. Absolventky tedy sportovní aktivity mohly provozovat nezávisle na místě bydliště, nebyly vázány na další osoby, které by s nimi cvičily. Naopak absolventi upřednostňovali

sporty týmové a spolu s přestěhováním se z města, ve kterém studovali, ztratili kolektiv, se kterým sportovní aktivitu provozovali. Sport ve volném čase je tedy významně ovlivněn místem bydliště absolventů a jejich sociálními sítěmi v daném městě. Tato kauzalita neplatí v případě absolventek.

Zároveň je možné, že absolventky se aktivnímu sportu nepřestaly věnovat díky sociálnímu tlaku, který je na ženy vyvíjen v souvislosti s ideálem ženské krásy. Dnešní společnost klade podle Krcha (2002) důraz na zdravé a štíhlé tělo, které je považováno za krásné. Zároveň ve společnosti panuje mýtus, že sebemenší nadváha je škodlivá a jediné štíhlí lidé mohou být šťastní a úspěšní, což je nám neustále předkládáno médií. Tento tlak není vyvolán jen mediálním průmyslem, ale také oděvním a potravinářským. Tlak je vyvíjen především na ženy, protože jejich ideál krásy je od mužského diametrálně odlišný. Ideálně krásný muž je silný a jeho tělo je mohutnější než v případě ideálně krásné ženy, která je štíhlá, drobná a působí křehce. Na základě těchto skutečností je pravděpodobné, že absolventky participují na sportovních aktivitách, aby se přiblížily již zmíněnému ideálu ženské krásy, jež je spojován se štíhlou postavou. Spotřeba volného času se tak stává inkorporovaným fenoménem, protože se projevuje na těle jedince (Campbell 2005: 114-115).

Ve svém volném čase se participanti/tky nevěnovali/y pouze sportu, další oblíbenou činností byla návštěva restauračních zařízení za účelem sociálního kontaktu. V této oblasti nastalo mnoho změn, jež souvisely se změnou statusové pozice participantů a participantek. Během studií se participanti/tky hojně scházeli/y s přáteli v různých restauračních zařízeních. Studenti preferovali spíše studentské kluby nebo hospody, studentky naopak volily častěji kavárny a vinárny. Změna, jež se odehrála, souvisela s četností návštěv těchto podniků. Frekvence návštěv restauračních zařízení poklesla spolu s ukončením studia. Všichni/všechny studenti a studentky navštěvovali/y bary a kavárny

průměrně třikrát za týden. V případě absolventů²⁹ a absolventek však průměrná návštěvnost klesla na jednu návštěvu za týden. Tento pokles četnosti participace na volnočasové aktivitě je opět možné vysvětlit nižší mírou volného času u pracujících absolventů a absolventek nebo rozdílnými sociálními sítěmi v době studia a po jeho ukončení. V případě nezaměstnaných absolventů/tek je tento pokles také způsobený nedostatkem finančních prostředků, které limitují jejich možnosti trávení volného času. Zaměstnaní/é absolventi/ky navštěvují restaurační zařízení ve volném čase stejně často jako absolventi/ky nezaměstnaní/é. Ačkoli mají tedy zaměstnaní/é absolventi/ky více financí než v době svého studia, přesto se jejich spotřeba v oblasti volného času snižuje. Peníze tedy nejsou natolik limitujícím faktorem spotřeby v této konkrétní oblasti. Návštěv restauračních zařízení slouží k rozvoji interakce mezi jedinci, stává se zdrojem zážitků a má vliv i na lidské tělo a naplňuje rozšíření spotřeby na nemateriální statky, kterým je v tomto případě trávení volného času (Cambell 2005).

Spolu s návštěvností různých druhů občerstvovacích zařízení souvisí i párty, které studenti i studentky hojně navštěvovali/y. Většina uvedla, že vyrazí na párty jednou až dvakrát do měsíce. U absolventů a absolventek však došlo k poklesu cholení na různé párty a večírky. Všichni/všechny absolventi/ky uvedli/y, že na večírek vyrazí jednou za dva měsíce. Pokles této aktivity demonstruje následující citace „*na párty nějak není čas a ani lidi navíc tam sem vždycky nejstarší* (smích)“ (Paní Bílá: 18. 12. 2012). Tato skutečnost může souviset se změnou životního stylu, jež přichází se změnou statusu jedince, kdy jedinec přestává vyhledávat činnosti, jež se symbolicky neslučují s jeho pozicí nebo právě oním životním stylem. S tím souvisí i konotace, které v sobě nesou absolventská a studentská pozice. Tyto konotace jsou rozdílné a mohou mít vliv na chování jedinců. Spolu se studentským životem se pojí konotace párty, naopak absolventská pozice podle mého názoru vyvolává jistý pocit dospělosti a zodpovědnosti, které jsou neslučitelné

²⁹ Nejsou zde započítány obědy v restauracích, protože se nevztahují do volného času.

s bezstarostným životem večírků. To vše může mít vliv na pokles spotřeby těchto aktivit.

Výrazný vzestup však v případě absolventů a absolventek zaznamenávají různé kulturní akce, kterými jsou například koncerty, divadelní představení nebo návštěvy kina. Studenti a studentky tyto aktivity vykonávali pouze výjimečně a nárazově. Jako absolventi a absolventky si mohou dovolit častější návštěvnost kulturních akcí a to díky pravidelné mzdě. Největší oblibě se u mých komunikačních partnerů a partnerek těší právě koncerty a kino. Divadlo je pro všechny kromě paní Modré, která si zakoupila předplatné, stále výjimečnou záležitostí. V tomto případě se spotřeba zvyšuje spolu se změnou statusu jedince a to díky nárůstu finančních prostředků absolventů a absolventek. Finance jsou tedy limitujícím faktorem v případě spotřeby kulturních akcí.

Oblíbenou volnočasovou aktivitou, jež by se také dala zařadit pod kulturní, je čtení, které má ráda polovina participantů a participantek. Změna se v této oblasti týká především literatury, kterou jedinci čtou. Učebnice a skripta, za které dříve utráceli peníze, vyměnili za beletrii. Mnoho z absolvujících vnímá knihy jako bytový doplněk, takže si je rádi kupují, místo jejich vypůjčování v knihovně. Četba je ze strany absolventů vnímaná jako forma odpočinku, která je svým způsobem aktivní³⁰. Četbě se ve volném čase věnuje paní Únorová, která uvádí, že „*Čtení mě vždycky bavilo a teď na něj mám konečně čas. Navíc miluju knížky jako takové (...) koupím si aspoň dvě každé měsíce* (Paní Únorová: 12.1.2013). Změna v chování participantů/tek může být vyvolána finančními možnostmi absolventů/tek, které jim umožňují nákup knih. Ovšem tato změna může být způsobena i novou motivací participujících. Dříve pro ně (studenty/tky) bylo čtení a nákup literatury nutností, dnes se stává zdrojem potěšení.

³⁰ Někteří jí srovnávali se sledováním televize, které považovali za pasivní činnost.

Trávení volného času je také způsobem sebe prezentace a utváření vlastní identity, je tedy součástí životního stylu jedince, který je závislý na preferencích a jehož prostřednictvím se jedinci vymezují vůči ostatním (Paterson 2006). V procesu vymezování se využívají jedinci zejména symbolických konotací konzumovaných statků (Baudrillard 1988). Jedinci tedy svými volnočasovými aktivitami utvářejí jistý dojem, potvrzují své postavení ve společnosti a ukazují, co si mohou dovolit³¹ a co je pro jejich společenské postavení vhodné a neustále tak utvářejí svou identitu (Veblen 1994; Paterson 2006, Belk 2005). Spotřeba absolventů/tek se proměnila spolu se změnou jejich statusu a to tak, že provozují finančně nákladnější aktivity, jimž se nemohou věnovat tak často, jako by tomu mohlo být v jejich předchozí pozici studenta/tky. Spotřeba v rámci absolventské pozice je tedy vyšší z pohledu finančního, ale její intenzita se v rámci času snižuje.

Spotřeba jedinců zaznamenala mnoho změn v souvislosti s přechodem ze studentské do absolventské pozice. V některých případech došlo k nárůstu konzumace, v jiných naopak k poklesu. Některé změny jsou ovlivněné rozdílnými finančními zdroji, kterými disponují studující a absolující, jiné však na penězích nejsou závislé. V takovém případě se domnívám, že změna je způsobená novým životním stylem jedince nebo konotacemi, jež se pojí s jeho novou pozicí a on se jim snaží uzpůsobit, aby působil konzistentním dojmem. Z toho vyplývá, že naše aktivity jsou statusotvorné a mohou být řazeny mezi rekvizity (Goffman 1999), jimiž jedinec demonstruje své postavení ve společnosti. Zároveň je spotřeba spojena se symbolickými konotacemi, kdy si jedinci volí takové aktivity, jež vyvolávají kýžený dojem. Symbolické hodnoty aktivit jsou také spojeny s definicí členských a nečlenských skupin. Jedinec tedy prostřednictvím spotřebovávaných aktivit dává najevo příslušnost k nějaké skupině nebo se jimi naopak vůči nějaké skupině vymezuje (Paterson 2006: 142). V tomto případě se může jednat o vymezování se absolventů/tek vůči studentům/tkám a naznačit tak

³¹Například nákup počítačových her a elektroniky, kterou si v průběhu studia nemohli dovolit

změnu svého statusu, jak vyplývá z následující citace Pana Fialového (9. 1. 2013) „(...³²) *to sem si jako student nemohl dovolit (pauza) nebo ne tak často*“.

4.2 Rozdíly mezi studenty/tkami filozofických fakult a technických oborů

Spotřeba studentů a studentek v konkrétních oblastech byla popsána v předchozích kapitolách, kde byla srovnávána se spotřebou absolventů a absolventek. Nyní se zaměřím na rozdíly týkající se spotřeby v závislosti na studovaném oboru jedince. Rozdíly ve spotřebě mezi studenty/tkami humanitních oborů a technických oborů se ukázaly významné pouze v oblasti trávení volného času. Ve všech ostatních zkoumaných oblastech byla spotřeba studujících velmi podobná a nelišila se tedy podle zaměření studia. Tato odlišnost může být způsobena sociálními sítěmi (tedy sociálním kapitálem jedince (Bourdieu 1980: 2)), kterými studující disponují, jež se mohou lišit právě v závislosti na studovaném oboru. Druhým faktorem, jenž může mít vliv na spotřebu jedinců v rámci volného času, jsou jejich osobní preference a zájmy, které se mohou podobat u jedinců se stejným zaměřením studia.

Ze statusu studenta/tky v obecné rovině vyplývá vyšší míra volného času, než je tomu u absolventů/tek. Volnočasové aktivity studentů jsou závislé nejen na jejich studentském postavení, jež určuje jejich možnosti, ale také se odvíjejí od studovaného oboru, který studentům/tkám rozvíjí kulturní kapitál (Bourdieu: 1998), u něhož předpokládám odlišnosti právě na základě studijního zaměření. Kulturní kapitál může mít vliv na preference jedinců, které se odrážejí v jejich volnočasových aktivitách a různí se podle studovaného oboru. Studující humanitního směru ve svém volném čase často chodili mimo kolej či byt, hráli různé hry s přáteli, navštěvovali kavárny, koncerty a různé akce. Naopak studující

³² Zde participant detailně popisoval svůj volný čas.

technických oborů preferovali zůstat ve svém pokoji, kde trávili čas u počítače. Jejich nejčastější činností bylo sledování seriálů, hraní počítačových her a surfování po internetu. O rozdílném využívání volného času vypovídají následující části rozhovorů „*nejvíc času strávím u počítače no a pak taky seriály*“ (Paní Lednová: 6. 4. 2012) „*hodně chodíme na koncerty, pívko, vínko a tak různě*“ (Pan Fialový: 9. 6. 2012). Studující filosofických fakult měli odlišné volnočasové aktivity, za něž utráceli větší množství financí, než tomu bylo v případě studentů technických oborů. Spotřeba humanitně zaměřených studentů a studentek byla tedy v případě trávení volného času vyšší, než tomu bylo u studentů a studentek s technickým zaměřením. Jedním z možných vysvětlení je, že studovaný obor může mít vliv na druh i výši spotřeby v rámci volného času. Druhou možností pro vysvětlení odlišností v oblasti trávení volného času na základě studovaného oboru je, že se na konkrétní studijní obory mohou hlásit lidé podobného typu sociálního života, v takovém případě by studijní zaměření nemuselo mít vliv na volnočasové aktivity jedinců.

4.3 Rozdíly mezi absolventy/tkami filozofických fakult a technických oborů

Další oblast rozdílností se zaměřuje na absolventy/tky v závislosti na jejich studovaném oboru, tedy na filozoficky a technicky vzdělané jedince. Mezi absolventy/tkami těchto dvou vzdělávacích zaměření je možné vyzorovat různé odlišnosti, které mají nebo mohou mít vliv na jejich spotřebu. První z odlišností je nástup do zaměstnání, kdy absolventi/tky technických oborů vstupují na trh práce dříve, než je tomu v případě absolventů/tek filozofických fakult. Díky tomu získávají dříve mzdu, která jim umožňuje spotřebovávat. Rychlejší nástup na pracovní trh je zpravidla zapříčiněn tím, že absolventi a absolventky technických oborů mají domluvené pracovní místo ještě v průběhu studia na rozdíl od studentů/tek a následných absolventů/tek filozofických fakult.

Jak je patrné z tabulek číslo jedna a dva na straně 37 a 38, absolventi/tky technických směrů pracují v oboru, který vystudovali/y. Naopak absolventi a absolventky fakulty filozofické jsou zaměstnání na pracovních pozicích, které nekorespondují se zaměřením jejich vzdělání. Participanti/tky se často zmiňovali/y, že dlouho nemohli/y nalézt vhodnou práci, proto se rozhodli vzít první nabídku, která se jim naskytla a to především proto, že nechtěli být nezaměstnaní/é a zcela závislí/é na finanční podpoře ze strany rodičů. O tom vypovídá v průběhu rozhovoru pan Zelený „*je to hrozný bejt bez práce, tak sem vzal ty auta (je prodejce automobilů – poznámka výzkumnice), než najdu něco jinýho*“ (Pan Zelený: 16. 1. 2013). Rychlejší uplatnění na trhu práce a tedy i získání stabilního příjmu může být odvozeno od možností a motivace k uplatnění v oboru.

Jak již bylo uvedeno, plat a jeho výše jsou určujícími a limitujícími faktory pro spotřebu jedince. Během rozhovorů jsem zjistila, že mezi platy absolventů je poměrně výrazný rozdíl, jenž je způsoben právě studijním zaměřením jedince, tím pádem mohou být rozdíly ve spotřebě jedinců ovlivněny jejich studijním zaměřením, které následně určuje jejich možnosti na trhu práce a ohodnocení na něm (Koucký, Zelenka 2010). Absolventi a absolventky humanitních oborů měli/y v průměru o 3000 korun nižší platy, než ti/ty, co vystudovali/y tradičně technický obor. Tento rozdíl může být z části způsoben právě dočasnými pracovními pozicemi, které někteří/é absolventi/tky filozofických fakult zastávali/y v průběhu výzkumu nebo nastavením trhu práce, který méně hodnotí absolventy humanitních programů, jak uvádí Koucký a Zelenka (2010).

Spotřeba absolventů a absolventek v závislosti na studijním zaměřením se lišila zejména v elektronice, kterou filozoficky vzdělaní jedinci omezovali na přístroje, které musejí mít a nějak jim usnadňují život. Zároveň nebyli tolik ochotní do elektroniky investovat. Oproti tomu jedinci s technickým vzděláním brali elektroniku jako zdroj zábavy, obživy nebo také výrazem modernosti a často toužili po moderním elektronickém vybavení, které si také pořizovali a byli ochotni do elektroniky investovat

vyšší částky. Přístup absolventů a absolventek technických oborů k elektronice byl diametrálně odlišný od toho, který zastávali/y absolventi/tky oborů humanitních. O tom svědčí následující část rozhovoru s panem Černými „*potřeboval sem novej mobil a chtěl sem, aby uměl volat a psát esemesky, což je dneska trochu problém, každej telefon je dneska moc chytrej* (smích)“ (Pan Černý: 28. 1. 2013). Odlišný postoj k elektronickým zařízením zaujímá pan Březen³³, který mi během rozhovoru ukazoval, co všechno dokáže jeho nový telefon a po skončení rozhovoru vyjmenoval několik technických kritérií, proč si konkrétní přístroj zakoupil. V průběhu rozhovoru se pan Březen zmínil, že plánuje nákup další elektroniky³⁴, na který se velmi těší.

Absolventi a absolventky technických oborů více investují do elektroniky, kterou si vybírají na základě jiných parametrů, než je tomu v případě absolventů/tek filozofických fakult. To může být způsobeno jejich vzděláním v technických oborech, jež jim poskytuje jiné znalosti právě v kontextu elektroniky a nových technologií³⁵. Tyto znalosti mohou být považovány za kulturní kapitál jedince (Bourdieu 1998) a mohou ovlivňovat výběr zboží, kterým je v tomto případě elektronika. Zároveň si mohou dovolit vyšší investice v této oblasti, protože mají vyšší platy než humanitně vzdělaní jedinci. Spotřeba v oblasti elektroniky je tedy vyšší u absolventů/tek technických zaměření.

Zároveň je daná problematika i genderovanou, protože vyšší investice a jiné požadavky v kontextu elektroniky se objevují spíše u absolventů technických oborů než v případě absolventek. To může být způsobeno tím, že absolventky investují i do jiných oblastí spotřeby (oblečení, kosmetika), než je jen elektronika. Ve srovnání

³³ Pan Březen: 14. 1. 2013

³⁴ Konkrétně se jednalo o tablet

³⁵ Absolventi mají různé member's resources, které jsou jakousi úrovní gramotnosti daného jedince a umožňují mu interpretovat svět kolem něj. Member's resources jsou závislé na znalosti jazyka, názorech, předpokladech a hodnotách každého jedince (Fairclough 1992: 24).

s absolventkami humanitních oborů jsou však investice technicky vzdělaných absolventek výrazně vyšší, což může být způsobeno jejich pracovní pozicí, kde může být jistá elektronika nutností k výkonu práce, vyšším platem a odlišným kulturním kapitálem. Spotřeba v oblasti elektroniky je tedy závislá na genderu a zaměření vzdělání daného jedince.

Poslední rozdíl mezi absolventy/tkami technických a filosofických směrů se týká výše jejich spotřeby jako takové. Díky tomu, že se mezi absolventy/tkami vyskytují rozdílnosti ve výši platu, jež je ovlivněna právě vystudovaným oborem (Koucký, Zelenka 2010), tak se mezi nimi objevují i odlišnosti ve spotřebě, která je, jak již bylo uvedeno, ovlivněna výší finančních zdrojů. Absolventi a absolventy technických oborů mají průměrně vyšší platy a tím pádem i vyšší spotřebu na rozdíl od absolventů filosofického zaměření, jejichž platy i spotřeba jsou nižší. Nižší spotřeba absolventů/tek z filosofické fakulty může mít dopady na status jedinců, který se díky výši spotřeby může jevit jako nižší než v případě absolventů/tek technických oborů. To může přispívat k všeobecně nižšímu hodnocení humanitního směru vzdělávání, nejen, že jsou tito absolventi méně platově ohodnoceni, což negativně ovlivňuje spotřebu, ale jejich spotřeba může snižovat jejich status v očích ostatních jedinců a tím negativně dopadat na jejich identity a vzdělání.

4.4 Genderové aspekty spotřeby

Odlišnosti ve spotřebě se nevztahují jen ke statusu jedince, ale významnou roli zde hraje také gender³⁶. Gender ovlivňuje životy lidí v mnoha oblastech, kterými jsou například chování, vystupování, způsob práce, osobní preference nebo právě spotřeba jedince (Sen, Östlin 2010: 1). Genderová linie spotřeby byla patrná u studentů a studentek

³⁶ Označuje kulturní a sociální rozdíly mezi muži a ženami, jež jsou kulturně a historicky podmíněné (Jandourek 2001: 90).

a provázela i přechod do pozice absolventské. Gender tedy významně ovlivňuje to, co jedinci konzumují. Na základě rozhovorů a pořízených fotografií usuzují, že dívky se více zajímají o potraviny, které konzumují. Všechny studentky i absolventky se totiž vztahovaly ke zdravé stravě a zdravému životnímu stylu a jejich lednice často obsahovaly mnoho ovoce a zeleniny, termizovaných sýrů, jogurtů a netučných výrobků, tedy potraviny, jež jsou považovány za zdravé. Zároveň se několik z nich vztahovalo ke kvalitě konzumovaných potravin, jak je patrné z následujících úryvků „*než něco koupím, tak si čtu, co v tom je nechci do sebe cpát zbytečný jedy, většinou nakupuju pořád ten samej celozrnný chleba a žervé* (smích) (Paní Červená: 3. 5. 2012). Kritérium zdraví prospěšných surovin nebylo charakteristické pro nákupy studentů a absolventů. Všichni se snažili nakoupit cenově výhodné potraviny, které by je zasýtily na dlouhou dobu, takže jejich lednice obsahovaly mnoho uzenin, vajec a často i masa. Jejich kritériem byla chutnost a vydatnost potravin. Od těchto preferencí se odvíjela i konkrétní spotřeba jedinců, jak je možné pozorovat v následujících úryvcích z rozhovorů „*snažím se jíst vlastně jakoby zdravě jak mám sedavý zaměstnání*“ (Paní Červnová: 7.1.2013) odlišně se vyjadřuje pan Černý „*hlavně, abych neměl hned hlad (...)* *musim mít maso* (Pan Černý: 28. 1. 2013).

Cenová hladina spotřeby v oblasti potravin je pro dívky a chlapce srovnatelná, liší se však ve svém obsahu. Dívky nakupovaly množstevně méně potravin, ale jejich finanční útrata za potraviny byla srovnatelná s chlapci, kteří měli objemnější nákupy. Naopak chlapci často nakupovali různé polotovary nebo instantní potraviny, které do zdravého životního stylu, jež preferují dívky, nespádají. Z jejich výpovědí také vyplývá, že nakupují podle odlišných kritérií, než je tomu v případě dívek. Tato kritéria by se dala nazvat jako ekonomická, protože chlapci nakupují co nejlevnější potraviny, aby ušetřili. Tuto skutečnost demonstruje během rozhovoru jeden ze studentů „*nakupuju hodně věci v akci*“ (Pan Duben: 22. 4. 2012). Zároveň chlapci často vyhledávají potraviny, jež jsou nenáročné na přípravu. Konzumované potraviny nehrají tedy pro chlapce

nijak významnou roli a nejsou determinující pro jejich životní styl, nepodílí se tedy nijak významně na vymezení jejich identity. Kvalita potravin tedy není závislá na příjmu jedince nebo jeho statusu, ale je vyjádřením jeho osobních preferencí, které jsou v tomto případě genderované.

Tím, že dívky dbají na kvalitu konzumovaných výrobků, se hlásí ke zdravému životnímu stylu. Jak ve své práci uvádí i Paterson (2006) životní styl jedince se stává inkorporovaným, promítá se tedy na jeho těle. Dívky prostřednictvím konzumace zdravé potravy vymezují svou identitu a zároveň se prostřednictvím této spotřeby snaží přiblížit nějakému kulturnímu ideálu. V tomto případě se jedná o ideál zdravého životního stylu, který bývá často spojován s ideálem ženské krásy, a ten se pojí se štíhlým a upraveným tělem. Spolu s rozvojem módního a filmového průmyslu dochází k propagaci ideálního ženského těla, jemuž se většina žen snaží přiblížit a často tak díky mediálnímu tlaku upravují své stravovací návyky. (Grogan 2000: 22, Crook 1995: 46). Domnívám se, že i dívky se snaží přiblížit ideálu ženské krásy a dodržovat zásady zdravého stravování, které jsou považovány za správné a tím pádem je zdravý životní styl více oceňován než jiné stravovací strategie. Dívky se snaží o naplnění společenských očekávání, jež se dnes pojí s ženským tělem (Corrigan 2008; Faetherstone 1991).

Se zdravým životním stylem se vylučuje konzumace alkoholu a dalších návykových látek. Pití alkoholických nápojů považuje většina participantů a participantek za součást „studentského života“. I v této oblasti existují genderové rozdíly a to jak ve frekvenci požívání alkoholických nápojů, tak v množství a druhu. Studenti chodí častěji do barů, kde konzumují pivo a tvrdý alkohol. Studentky dávají přednost vínu a tvrdému alkoholu se spíše vyhýbají. Studentky obecně vypijí méně alkoholu, než je tomu u studentů, jak dokládají následující citace „...občas vyrazím na víno s holkama (...) tvrdej skoro nepiju, je mi pak zle a je to strašnej záhul pro organismus“ (Paní Žlutá: 17. 5. 2012). Opačně se vyjadřuje pan Květen „pivko, rum nebo třeba vodku (...) v ledničke mám domácí slivku“ (Pan Květen: 15. 5. 2012). Právě ztotožňování se

studentek se zdravým životním stylem může mít vliv na jejich nižší spotřebu alkoholu. Dalším z možných důvodů je, že od dívek se očekává jistá morálnost a cudnost, kterou by vysokou konzumací alkoholu narušovaly. Dalo by se říci, že alkohol se neslučuje s ideálem „správné ženy a dívky“, který se většina žen snaží naplňovat. Tato praktika je tedy nekonzistentní s ženskou rolí. Naopak od mužů se očekává síla a výdrž, která může být spojena i s odolností vůči velkým dávkám alkoholu. Muži, který zvládne vypít velké množství alkoholických nápojů, se může v kolektivu dostávat jistých poct a váženosti (Pettigrew 2002). Dalším možným důvodem, proč se studentky chovají jinak ve vztahu k alkoholu, může být, že raději spotřebovávají jiné komodity.

Další rozdíly mezi studenty a studentkami byly finančního charakteru. Studenti dostávali od rodičů v průměru o 500 korun více každý měsíc, než tomu bylo u studentek. Finanční zdroje od rodičů se pohybovaly mezi šesti a sedmi tisíci měsíčně. Rozdíl ve financích studentů a studentek může být způsobený dojmem rodičů, který pramení z množství potravy, jež snědí chlapci a dívky. Vzhledem k tomu, že chlapci jedí více, dostávají více peněz. Tuto myšlenku potvrzuje během rozhovoru jeden ze studentů „*ségře dávaj naši míň* (peněz – poznámka výzkumnice) *než mně, protože ona skoro nic nesní*“ (Pan Fialový: 9.6.2012). Studenti a studentky nebyli/y schopni/y pokrýt veškerou svou spotřebu z finančních prostředků od rodičů, proto si obstarali/y ke studiu brigádu nebo nějaký nepravidelný přivýdělek. Rozdíl v přivýdělcích byl ten, že dívky měly častěji stálou brigádu, kdežto chlapci využívali spíše nárazových pracovních příležitostí. Výjimkou byl pouze jeden z participantů, který měl prospěchové stipendium a byl tak jediným participantem výzkumu, který si během studia nepřivydělával.

Přejdeme-li od pozice studentské k pozici absolventské, nalezneme zde genderové rozdílnosti ve spotřebě, jež se kromě stravování nacházejí především v oblasti trávení volného času. Výše spotřeby absolventů a absolventek je sice v rámci volnočasových aktivit srovnatelná, ale má odlišnou náplň. Absolventky upřednostňují čtení knih, kulturní akce nebo

lekce cvičení. Absolventi rádi hrají počítačové hry, sledují filmy a vyráží ven s přáteli sledovat sportovní utkání. U absolventů i absolventek se objevuje skutečnost, že jsou po práci rádi doma a odpočívají. Absolventky relaxují při již zmíněné četbě, ale absolventi považují za oddechové činnosti televizi, film nebo čas strávený u počítače. To potvrzuje citace z rozhovoru s panem Listopadem „*koupil sem si nějaký hry, takže si po práci hraju (smích) občas taky stáhnu nějaký film*“ (Pan Listopad: 23.1.2012). Díky pracovní vyčerpání upřednostňují absolventi i absolventky činnosti, které jsou pro ně zdrojem odpočinku a relaxace, ovšem pod těmito pojmy chápe každá skupina participantů/tek něco jiného. Toto vnímání je genderované, proto je i trávení volného času genderovanou záležitostí.

Jak již bylo poukázáno, s pozicí absolventa/ky přichází změna v motivacích ke spotřebě, jež je realizována na základě potěšení. Poslední oblast rozdílů mezi absolventy a absolventkami se tedy týkala věcí, které si jedinci kupovali pro radost nebo z našetřených peněz. Absolventi si pořizovali různou elektroniku, jak uvádí pan Březen „*koupil sem si novej telefon a ted' plánuju tablet*“ (Pan Březen: 14. 1. 2013). Spotřeba absolventek se vztahovala spíše na kosmetiku, oblečení a obuv. Samy se vyjadřovaly, že je to nejen nutností, ale také jejich potěšením, jak uvádí paní Říjnová (19. 1. 2013) „*vždycky si z výplaty koupím něco pro radost, většinou je to něco na sebe, ale třeba včera sem si koupila úžasnej lak na nehty*“. Zároveň participant i participantky uvádějí, že si během vysokoškolského studia nemohli/y dovolit tolik nákupů pro potěšení, jak demonstruje citace z rozhovoru s paní Hnědou „*ted' si jdu koupit tričko, když mám špatnou náladu, to sem před rokem (v době studia – poznámka výzkumnice) nemohla (pauza), hlavně sem na to neměla*“ (Paní Hnědá: 12. 12. 2012).

4.5 Rozdíly mezi pracujícími a nezaměstnanými absolventy/tkami

Poslední oblastí, kde se projevovaly rozdílnosti ve spotřebě je absolventská pozice a to v kontextu zaměstnanosti nebo nezaměstnanosti participantů/tek. Rozdíly v absolventské spotřebě nejsou způsobeny pouze genderem nebo zaměřením studia, zásadní rozdíly se projevují mezi zaměstnanými a nezaměstnanými absolventy/tkami. Spotřeba nezaměstnaných jedinců je mnohem nižší v porovnání se spotřebou absolventů/tek v pracovním poměru. Hlavním důvodem je, že nezaměstnaní/é absolventi/tky nepobírají mzdu a žádný/á z mých participantů/tek nepobíral/a podporu v nezaměstnanosti, protože nesplňovali/y podmínky pro její udělení. Finanční situace je tedy pro spotřebu klíčovým faktorem.

Nezaměstnaní/é absolventi/tky participují na příležitostných brigádách, žádný/á z nich však nechce brigádu trvalou, kterou by nebylo možné okamžitě opustit. Tato brigáda by jim bránila v nástupu do zaměstnání. To uvádí během rozhovoru paní Červená „*před týdnem sem byla na inventuře a předtím jsem zaskakovala u mamči v práci a o víkendech pořád chodím do cukrárny*“ (Paní Červená: 24. 1. 2013). Zároveň všichni/všechny nezaměstnaní/é doufají, že brzy najdou trvalou práci a budou si moci pořídit věci, které potřebují nebo chtějí. Od nástupu na pracovní trh si všichni/všechny z nich slibují možnost zvýšení své spotřeby, jak vyplývá z rozhovoru s panem Oranžovým „*potřeboval bych nový telefon, ale teď na něj nemám (pomlka) musím počkat až najdu práci*“ (Pan Oranžový: 9. 12. 2012). Zaměstnanecký poměr je tedy kýženým stavem pro nezaměstnané absolventy/tky, který limituje jejich spotřebu. Zároveň může mít nezaměstnanost významný vliv na identitu jedince, protože snižuje jeho socioekonomický status a neumožňuje mu spotřebovávat a tím vyjadřovat své já, tedy svou identitu (Paterson 2006). Nezaměstnanost má tedy nejen negativní dopady na spotřebu jedinců, ale také na jejich identity a sociální postavení.

Všichni/všechny nezaměstnaní/é absolventi/tky byli/y finančně podporováni ze strany svých rodičů a svou spotřebu museli/y přizpůsobovat svým finančním zdrojům, které byly nižší, než v době jejich studia. Snížení příspěvků od rodičů bylo dáno zejména tím, že nezaměstnaní/é absolventi/tky bydleli spolu s rodiči, kde se také stravovali a prali zde své ošacení. Díky tomu byly jejich měsíční náklady minimální, protože byli/y živeni/y svými rodiči. Finanční zdroje od rodičů byly tedy jakousi formou kapesného, jak uvádí pan Oranžový „*od našich dostávám každéj měsíc dva tisíce, abych nebyl na mizině, když není práce*“ (Pan Oranžový: 9. 12. 2012). Mít alespoň nějaké finanční zdroje buduje v člověku pocit sebeúcty, protože má pocit alespoň minimální nezávislosti a možnosti spotřebovávat. Zároveň se sebeúcta výrazně podílí na identitě jedince, která může být významně narušena statutem nezaměstnanosti a malou možností spotřebovávat.

Spotřeba těchto absolventů/tek ve všech oblastech poklesla oproti spotřebě v době studia a je mnohem nižší, než je tomu v případě absolventů/tek zaměstnaných. Status nezaměstnaného jedince tedy silně ovlivňuje jeho spotřebou. Ta je, jak bylo uvedeno výše, prostředkem k vymezení se vůči ostatním a slouží ke konstrukci vlastní identity. Skrze sníženou spotřebu může jedinec vymezovat svou sociální pozici, která je v tomto případě konstruována prostřednictvím nezaměstnanosti. Můžeme tedy říci, že spotřeba jedince závisí na jeho zařazení na trhu práce, které určuje jeho finanční možnosti, jež následně limitují spotřebu jedince. Nezaměstnanost je tedy limitujícím faktorem spotřeby.

5 ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se věnovala problematice změny spotřeby, jež souvisela se změnou statusu jedince. Tato změna byla pozorována u studentů/tek, ze kterých se v průběhu výzkumu stali/y absolventi/tky magisterského studijního programu. Zároveň byli/y zkoumáni/y a porovnáváni/y studenti/tky filosofických fakult a tradičně technických studijních oborů, protože jsem předpokládala výraznou odlišnost v uplatnění na trhu práce těchto dvou skupin jedinců a zároveň jsem zde předpokládala odlišnou výši platu, protože se jedná o dva významně odlišné obory. Provedla jsem výzkum, kde jsem použila zúčastněné pozorování a polostrukturované rozhovory. Do výzkumu bylo zapojeno 20 participantů/tek, kteří se účastnili dvou vln sběru dat. Mým cílem bylo zjistit, zda a jak se mění každodenní spotřeba jedinců v souvislosti se změnou jejich statusu, konkrétně se jednalo o přechod ze statusu studenta/tky do pozice absolventa/tky.

První zkoumanou oblastí byly změny každodenní spotřeby spojené s přechodem ze studentské pozice do absolventského statusu, kde ve většině zkoumaných oblastí došlo k navýšení spotřeby po přechodu do absolventské pozice. Některé oblasti nezaznamenaly nárůst spotřeby, ale došlo ke změně konzumovaných statků. Nejvýznamnější změny zaznamenalo odvětví oblečení a péče o tělo, kdy došlo ke změnám i nárůstu ve spotřebě. Důvodem bylo nejen zvýšení finančních prostředků, které s sebou přinesla absolventská pozice, ale také požadavky zaměstnavatelů a přání samotných participantů/tek.

S tím souvisí také nové motivace participantů/tek ke konzumaci statků, které se objevují spolu s absolventskou pozicí. Participant i participantky začínají spotřebovávat, aby sami/y sobě činili/y radost. Tuto možnost jim poskytuje právě nově získaný status absolventa/tky, který s sebou přináší nové možnosti a zdroje. Spotřeba tedy přestává sloužit k pouze uspokojování potřeb, ale také k naplňování tužeb a přání.

Jedinou oblastí, která byla ve většině případů jakousi výjimkou, bylo bydlení. Dalo by se říci, že v této oblasti došlo u většiny, konkrétně 15ti participantů/tek, k poklesu ve spotřebě, protože se nastěhovali zpět do domova rodičů. Jejich náklady na bydlení se tak staly minimálními. Zároveň zde nebyl naplněn můj předpoklad absolventa, který se osamostatní a od rodičů se odstěhuje. Využívání takzvaného „mama hotelu“ se stává novým celospolečenským fenoménem, protože stále více mladých jedinců bydlí společně se svými rodiči. Důvodem mohou být výhody plynoucí ze společného soužití nebo nedostupnost vlastního bydlení.

Dále jsem se ve své práci zaměřila na rozdílnosti ve spotřebě podle studijního zaměření, kdy největší rozdílnost mezi studujícími filozofických a technických fakult byla zaznamenána v oblasti trávení volného času. Filozofové a filozofky často navštěvovali kulturní akce, restaurační zařízení a setkávali se s přáteli. Naopak technicky zaměřené studenty/ky spíše preferovali trávit svůj volný čas ve svém pokoji, kde se věnovali různým aktivitám na počítači. Je tedy možné říci, že preference jedinců se liší podle jejich studijního zaměření a promítají se do jejich volného času. Tyto preference mohou být ovlivněny také kulturním a sociálním kapitálem jedinců, jež se liší právě podle studovaného oboru.

S tím se pojí odlišnosti spotřeby absolventů v závislosti na vystudovaném oboru. Mnoho návyků se přeneslo ze studentské pozice do té absolventské. Nejvýznamnějším rozdílem však byla výše platu, která limituje a určuje spotřebu jedince. Technicky vzdělaní/é absolventi/ky měli/y vyšší platy než absolventi/ky s humanitním vzděláním. Díky tomu si mohli dovolit více spotřebovávat, což se projevilo právě v oblasti spotřebovávání statků pro radost, kterou technicky vzdělaným absolventům/tek činil nákup kvalitní a výkonné elektroniky, která pro humanitně zaměřené absolventy/ky nebyla prioritou. Tato skutečnost může být způsobena již zmíněným rozdílem ve výši platového ohodnocení nebo také odlišnými preferencemi jedinců v závislosti na jejich studijním zaměření.

Posledním zkoumaným fenoménem byl vliv genderu na spotřebu jedinců a to jak v jejich studentské, tak i absolventské pozici. V tomto případě zaznamenala nejvýznamnější rozdílnosti oblast stravování. Genderové rozdíly v konzumované potravě se přenesly z pozice studentů/tek do pozice absolventů a absolventek. Dívky upřednostňovaly zdravou stravu a s ní spojený zdravý životní styl. Prostřednictvím potravy tedy konstruovaly své identity, jež spojovaly právě se zdravým životním stylem. Naopak chlapci nekladli takový důraz na konzumované potraviny, jejich kritériem byla především energetická vydatnost a cenová dostupnost stravy. Z toho vyplývá, že pohled na stravu je genderovaný a gender má významný vliv na spotřebu jedinců. S tím souvisí i rozdíly v trávení volného času, kdy dívky aktivně sportovaly v době studia i po jeho absolvování, ale chlapci s přechodem do absolventské pozice mění aktivní sportovní činnosti za pasivní. To může souviset s již zmíněným zdravým životním stylem, který se dívky snaží naplnit, ale také s ideálem ženské krásy, pro který je charakteristické štíhlé tělo. Díky tomu, že je na ženy vyvíjen sociální tlak, aby se přibližovaly danému ideálu, tak ženy volí zdravou stravu a aktivní sport, aby je nepostihly nějaké sociální sankce. Naopak na muže tento tlak vyvíjen není, což může být odůvodněním pro jejich stravování i způsob trávení volného času.

Možná omezení mé práce plynou z rozhovorů se studenty/tkami a následnými absolventy/tkami pouze jedné univerzity. Pro jedince z jiné vzdělávací instituce může být situace odlišná. Ale participanty/ky z jedné univerzity byli/y zvoleni/y nejen díky snadnějšímu získání dat, ale především kvůli lepší porovnatelnosti jejich zkušeností a změn v jejich spotřebě. Druhým možným omezením je poměrně nízký počet participujících. Kdybych provedla více rozhovorů a pozorování ve spojitosti se zkoumanou problematikou, mohla bych odhalit více rozdílností ve spotřebě jedinců. Domnívám se, že vhodnějším řešením, než je navýšení počtu participantů/tek, je více vln sběru dat, kdy by bylo možné sledovat změny v dlouhodobějším horizontu a proniknout hlouběji do zkoumané problematiky. Bohužel tato varianta nebyla možná kvůli

omezeným časovým možností na diplomovou práci. Zároveň je více sběrů dat spojeno s rizikem úmrtnosti participujících, kterému se mi podařilo vyhnout.

Shrnu-li závěry své práce, je možné říci, že každodenní spotřeba jedinců se mění v závislosti na změně jejich sociálního statusu. Na základě mého výzkumu můžu říci, že se zvýšením sociálního statusu jedince dochází k navýšení jeho spotřeby, která je definovaná jeho finančními možnostmi a motivacemi. V případě, že v nějaké oblasti lidského života nedochází k navýšení spotřeby, tak stále dochází k jejím změnám, jež jsou podmíněné změnou postavení ve společnosti. Díky tomu je možné říci, že status jedince definuje jeho spotřebu. Ale na druhou stranu jsem díky svému výzkumu zjistila, že lidé mohou skrze svou spotřebu demonstrovat svůj status. Tím pádem svou spotřebu upravují tak, aby odpovídala dojmu, kterým chtějí působit. Mezi spotřebou a statutem jedince je tedy dialektický vztah, jedno utváří druhé a nelze je od sebe oddělit.

Všechny tyto závěry vyplývají z provedených rozhovorů a pozorování. Zároveň mě tento výzkum velmi obohatil, rozšířil nejen mé znalosti, ale především mi poskytl cenné zkušenosti v oblasti výzkumu. Považuji toto empirické bádání za hodnotný zdroj výzkumnické praxe a za základ pro své budoucí výzkumné působení.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAUDRILLARD, J., 1988. „Consumer society“ in *Selected writings*, edited by Mark Poster. Cambridge: Polity Press 29-56.

BAUMAN, Z., 2008. *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. Praha: Academia.

BECKER, G. S., 1993. *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. Chicago: The University of Chicago Press.

BELK, R. W. 2005. *Studies in the New Consumer Behaviour in Acknowledging Consumption: A Review of New Studies*. London: Routledge.

BOCOCK, R. 1993. *Consumption, Key Ideas*. London: Routledge.

BOURDIEU, P., 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge & Kegan Paul.

BOURDIEU, P., 1986. The Forms of Capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood. s. 241-258.

BOURDIEU, P., 1993. „Principles for a Sociology of Cultural Works,“ in *The Field of Cultural Production: Essay on Art and Literature*. New York: University of Columbia Press.

BOURDIEU, P., 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.

BOURDIEU, P., *Pravidla umění: vznik a struktura literárního pole*. Brno: Host.

BOURDIEU, P., 1980. Le capitale sociale: notes provisoires. *Actes de la Recherche en Sciences sociale*. 1980 vol. 31, s. 2-3.

CAMPBELL, C. 2005 *The Sociology of Consumption in Acknowledging Consumption: A Review of New Studies*. London: Routledge.

COLEMAN, J. S., 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 1988. vol. 94, s. 95-120.

CORRIGAN, P., 2008. *The Sociology of Consumption*. SAGE publication.

COTÉ, J. E.; LEVINE, CH. G. 2002. *Identity Formativ, Agency, and Culture*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

CROOK, M. 1995. *V zajištění image těla*. Montreal: Oldag.

DENZIN, N. K.; LINCOLN, Y. S. 2005. *Handbook of qualitative research*. Sage Publications.

DISMAN, M. 2000. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.

DOUGLAS, M. a ISHERWOOD, B., 1979. *The Word of Goods. Towards an Anthropology of Consumption*. London: Allen Lane.

ECO, U. 1997. *Skeptikové a těšitelé*. Praha: Panglos.

EMERSON, R. M., FRETZ, R., Shaw, L. L. 1995. *Writing ethnographic fieldnotes*. Chicago: The University of Chicago Press.

FAIRCLAUGH, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

FEATHERSTONE, M. 1990. Perspectives on consumer culture. *Sociology*. 1990. vol. 21(1), s. 5-22.

FEATHERSTONE, M. 1991. „The Body in Consumer Culture“ in M.Fetherstone, M. Hepworth and B. S. Turner (eds) *The Body. Social Process and Cultural Theory*. London: Sage. Pp. 170-196.

FINE, B. 2005. From Political Economy to Consumption in *Acknowledging Consumption: A Review of New Studies*. London: Routledge.

FRIEDMAN, J. 1994. „Introduction“ in J. Friedman (ed.) *Consumption and Identity*. London: Hardwood Academic Press.

GOFFMAN, E. 1999. *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě*. Ypsilon.

GROGAN, S. 2000. *Body: psychologie nespokojenosti s vlastním tělem*. Praha: Grada.

HAUSER, R. M., WARREN, J. R. 1996. *Socioeconomic Indexes for Occupations: A Review, Update, and Critique*. CDE Working Paper N. 96-01. University of Wisconsin- Madison.

HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

JAMESON, F. 1995. *Postmodernism, or The cultural Logic of Late Capitalism*. London: Verso

JANDOUREK, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál.

KRCH, F. D. 2002. Poruchy příjmu potravy – gender perspektiva. *Genderonline* (1).

LAMONT, M., A. LAREAU. 1988. “Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Developments”. *Sociological Theory*. 1988. n. 6, s. 153-168.

LAZARFELD, P. F., FISKE, M., 1938. The „Panel“ as a New Tool for Measuring Opinion. *The Public Opinion Quarterly*. 1938, vol. 2, n. 4, s. 596-612.

MCQUAIL, D. 1999. *Úvod do masové komunikace*. Praha: Portál.

MILLER, D. 2005. Consumption as the vanguard of history: A Polemic by Way of an Introduction. in *Acknowledging Consumption: A Review of New Studies*. London: Routledge.

PATERSON, M. 2006. *Consumption and everyday life*. New York: Routledge.

PETTIGREW, S. 2002. Consuming alcohol: consuming symbolic meaning in *The Changing Consumer*. New York: Routledge. s. 104-116.

RUSPINI, E. 2002. *Introduction to Longitudinal Research*. London: Routledge.

SEN, G.; P. ÖSTLIN ed. 2010. *Gender equity in health : the shifting frontiers of evidence and action*. New York: Routledge.

SENNETT, R. 1978. *The Fall of Public Man. On the Social Psychology of Capitalism*. New York: Vintage Books.

SHIELDS, R. 1992. „Spaces for the subject of consumption“ in R. Shields (ed) *Lifestyle Shopping: The Subject of Consumption*. London: Routledge, s. 1-20.

TURNER, B. S. 2006. *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.

VEBLEN, T. 1994. *The Theory of the Leisure Class*. Harmondsworth: Penguin.

WEBER, M. 1998. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH.

7 SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

KOUCKÝ, J., ZELENKA, M. Postavení vysokoškoláků a uplatnění absolventů vysokých škol na pracovním trhu 2010. Citováno dne 25. 11. 2012 dostupné na http://www.strediskovzdelavacipolitiky.info/download/Absolventi_VS_2010.pdf

RŮŽIČKA, M., VAŠÁT. P. 2011. Základní koncepty Pierra Bourdieu: pole – kapitál – habitus. *AntropoWebzin* 2/2011. Citováno dne 13. 10. 2012 dostupné na: <http://antropologie.zcu.cz/zakladni-koncepty-pierra-bourdieu-pole-kapital-habitus>

EUROSTAT. 2009. *Youth in Europe*. Citováno dne 3. 2. 2013 dostupné na http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Youth_in_Europe

8 RESUMÉ

The goal of this work is to find out if and how does one's consumption change with his/her change of social status. In particular, this work focuses on differences between status of students and university graduates. Both groups have their own specifics and therefore I assume a significant change bound to the transition from one group to the other. The cynosure is their everyday consumption, particularly their accommodation, groceries, dry goods and clothing. I assume individuals' consumption will change along with their status. Thus the main question is how does the everyday consumption change in relation to student – graduate status change.

This thesis is organized into three main chapters. The first one is theoretical, the second one methodological and the last one is evaluating the results of empirical research I performed. Two methods were used for the research: participating observation and semi-structured interviews. Twenty participants were included in the research. The group was gender-balanced.

To sum up conclusions of my work, it is possible to say that individual's everyday consumption is changing along with his/her social status change. Based on my research, I can state that an improvement of individual's social status directly leads to increase of his/her consumption which is defined by individual's financial background and motivations. If there is any part of human life without consumption increase, the consumption is still changing due to demands of individual's new social status. Due to this, it is possible to say that individual's status is defining his/her consumption. On the other hand that people may demonstrate their status through their consumption. They adjust their consumption so it reflects the image they want it to. There is a dialectical relation between individual's social status and consumption, one is defined by the other and it is not possible to separate the two.

9 PŘÍLOHY

9.1 Rozhovor se studenty/tkami

- Základní charakteristiky participanta/tky (věk, pohlaví, studovaný obor)
- Finanční situace participanta/tky - zda se žíví sám/sama (tito participanti/tky budou vyřazeni) nebo ho zcela finančně podporují rodiče. Zda má nějakou brigádu/přivýdělek a co z ní/něj platí?
- Bydlení (kolik má spolubydlíčcích, zda má pokoj sám/sama pro sebe, zda mu to vyhovuje a proč tuto formu bydlení zvolil/a)
- Zda si pere a vaří sám/sama nebo si vozí prádlo a jídlo od rodičů nebo je to kombinace obojího
- Kde se stravuje (menza, restaurace, doveze si veškeré jídlo z domova, vaří si sám/sama) a proč?
- Věci, které nejčastěji nakupuje a z jakého důvodu?
- Jaké výrobky používá (také značky, aby bylo možné odvodit cenovou hladinu spotřeby) a proč?
- Jaké má měsíční výdaje (kolik utratí za bydlení, jídlo, drogistické zboží, volný čas (návštěvy kina, divadla..., cvičení, restaurační zařízení...))
- Zda je se svými finančními prostředky spokojen/a? Zdůvodnění.
- Zda by nakupoval/a jiné výrobky a změnil/a by bydlení, kdyby měl/a více finančních prostředků? Co by se změnilo a proč?
- Jak jsou řešeny jednorázové větší výdaje (městská hromadná doprava, elektronika, vybavení domácnosti, spotřebiče...). Kdo to platí? Proč tomu tak je?
- Kdo hradí oblečení a obuv?
- Kdo platí výdaje u lékaře a za léky v případě nemoci?
- Představy o budoucím zaměstnání, bydlení, stravování, praní prádla,... Zdůvodnění.

9.2 Rozhovor s absolventy/tkami

- Zda pracuje, pokud ano – kde a jakou pozici zastává (zda pracuje v oboru, který vystudoval/a a zda je pozice adekvátní k jeho/jejímu dosaženému vzdělání). Proč si tuto práci zvolil/a?
- Kde bydlí (zda se odstěhoval/a od rodičů) a jaké byly prvotní náklady na bydlení, co bylo nutné pořídit? Zda bydlí sám nebo má spolubydlící? Proč a jaká je spokojenost s bytovou situací?
- Kde se stravuje? Proč?
- Jaké zboží nakupuje? Proč?
- Za co nejvíce utrácí? Proč?
- Jaké má měsíční výdaje (kolik utratí za bydlení, jídlo, drogistické zboží, volný čas (návštěvy kina, divadla..., cvičení, restaurační zařízení...))
- Zda je se svými finančními prostředky spokojen/a? Zdůvodnění.

9.3 Informovaný souhlas

Souhlasím se zapojením do výzkumu: *Vliv změny statusu na spotřebu jedince*. Byl/a jsem seznámen/a s účelem celého výzkumu a své role v něm. Byl/a jsem ujištěn/a o zaručení naprosté anonymity své osoby i mých blízkých, které během rozhovorů zmíním. Vše odpovídá zákonu o ochraně osobních dat.

V Dne

Podpis

9.4 Fotografie přípravků péče o tělo

Fotografie č. 10

Fotografie č. 11

Fotografie č. 12

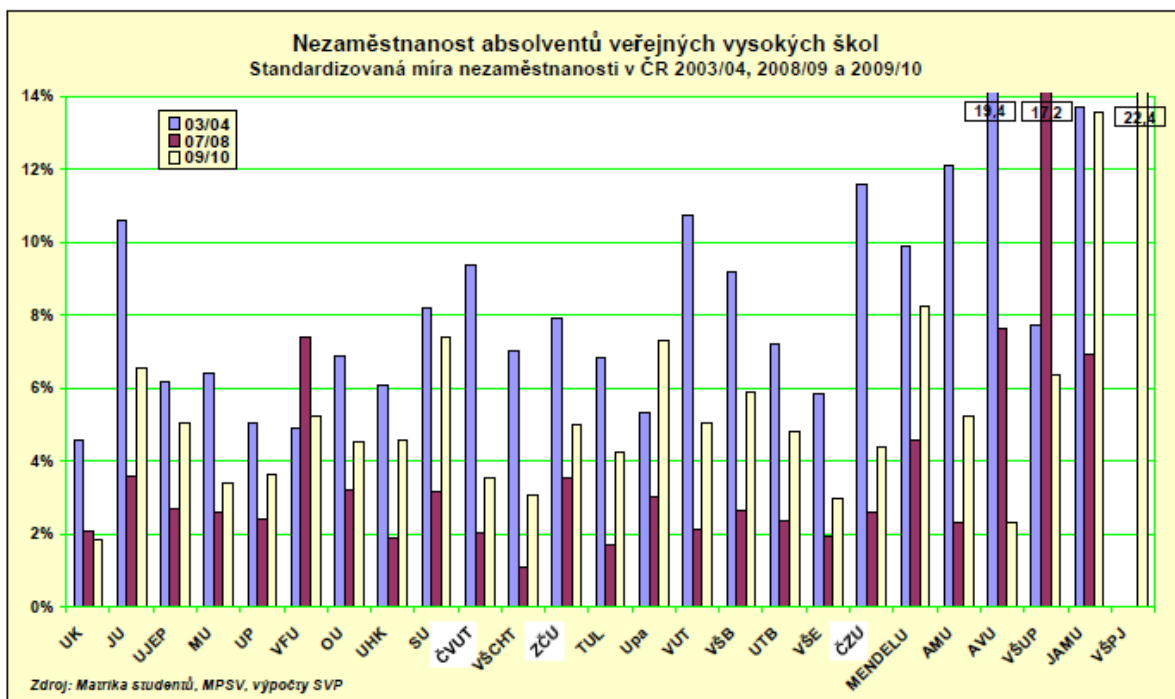

Fotografie č. 13

9.5 Ne/zaměstnanost absolventů/tek vysokých škol

Graf č. 3

Graf č. 4

